

DEMOKRATİK TƏŞƏBBÜSLƏR İNSTİTUTU (IDI)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

NÖVBƏDƏNKƏNAR PARLAMENT SEÇKİLƏRİ

09 FEVRAL 2020-ci il

MONİTORİNQİN NƏTİCƏLƏRİ ÜZRƏ

İLKİN RƏY

BAKI

10 FEVRAL 2020

I. XÜLASƏ

9 fevral 2020-ci ildə keçirilən Növbədənənar Parlament seçkiləri hakim partiyanın inzibati resursları mütləq istifadə etdiyi, real siyasi qüvvələr arasında siyasi dialoqun yoxluğunun dikte etdiyi, əlverişsiz siyasi mühitdə baş verib.

Seçkilər dövründə siyasi hüquqlar və fəaliyyət azadlıqlarına ciddi məhdudlaşdırmalar, siyasi rəqiblərə qarşı təqib və təzyiqlər azalmayıb. 2013-cü ildən etibarən, vətəndaş cəmiyyəti institutları, müstəqil media və müxalif təşkilatlar təzyiq siyasətinin hədəfinə çevrilib. Həmçinin proses 100-dən çox siyasi məhbusun hələ də həbsdə saxlandığı mühit altında aparılıb.

Ölkə miqyasında sərbəst toplaşmaq azadlığı tam şəkildə məhdudlaşdırılıb, MSK seçkiqabağı təşviqat dövründə namizədlərin seçicilərlə görüşməsi və toplantılar keçirməsi üçün hər bir seçki dairəsi üzrə 1 açıq və 1 qapalı olmaqla cəmi 272 yerin siyahısını müəyyənləşdirib. Lakin 2010 parlament seçkilərində 2676 yer açıq və 2254 yer qapalı olmaqla cəmi 4930 yer ayrılıb. Beləliklə, 2010-cu ildəki vəziyyətlə müqayisədə təxminən 18 dəfə imkanlar məhdudlaşdırılıb.

ATƏT DTİHB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının seçki qanunvericiliyinə dair təklifləri qəbul edilməyib. Seçkilərə dair Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarları fərdi kompensasiyalar istisna olmaqla icra olunmayıb. Əksinə olaraq, son illər Seçki Məcəlləsinə edilən əlavə və dəyişikliklər nəticəsində bir sıra seçki hərəkətlərinin icrası çətinləşib, namizədlərin qeydiyyatı və seçkiqabağı təşviqata üzrə ciddi məhdudiyyətlər yaranıb.

Siyasi partiyalar institutsional olaraq funksionallıqdan çıxarılıb və onların sərbəst fəaliyyət göstərilməsinə hüquqi və faktiki mühit yoxdur.

Seçici siyahıları ilə bağlı Dövlət Statistika Komitəsi ilə Mərkəzi Seçki Komissiyasının məlumatları arasında olan 2 milyondan çox seçici sayı barədə uyğunsuzluq davam edib.

Parlament seçkiləri dövründə namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı dövrü qanun pozuntuları ilə müşayiət olunub. 78 seçki dairəsi üzrə seçki komissiyalarının fəaliyyətində aşkarlıq və namizədlərə münasibətdə bərabərlik prinsiplərinin pozulması, kütləvi formada namizədlərdən imtina ərizəsi yazdırılması, seçki iştirakçılara təzyiqlər, inzibati resursların sui-istifadəsi, habelə kənar müdaxilələr baş verib. Belə vəziyyət 40 seçki dairəsində alternativsizlik mühitinin yaradılması ilə nəticələnib.

Parlament seçkilərində seçkiqabağı təşviqat kampaniyasında qarşıduran siyasi tərəflər, o cümlədən namizədlər arasında bərabər və rəqabətli siyasi şərait təmin olunmayıb.

Seçkiqabağı mühiti nəzərdən keçirərkən müstəqil medianın üzləşdiyi vəziyyət xüsusilə narahatlıq doğurub. Ölkədə olan TV-lər tamamilə hakim siyasi qüvvənin nəzarəti altında olduğu müşahidə olunub.

IDI medianın seçkilərdə fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün uzunmüddətli monitorinq apararaq 2 dəfə nəticələri yayıb. Bu hesabatlarda medianın məsələlərə təktərəfli yanaşdığı, xüsusilə elektron

medianın xəbər və proqramları mütləq əksəriyyətlə hakimiyyət və onu dəstəkləyən tərəfin lehinə təşviqat təşkil etdiyi müəyyən edilib.

Seçki prosesində iştirak edən tərəflərə, xüsusən də müxalif siyasi partiyalar, müstəqil namizədlər, seçicilər və müşahidəçilərə qarşı təzyiq və təhdidlər qeydə alınıb.

MSK-ya 60 şikayətdən 41-i əsassız olması adı ilə mahiyyətcə təmin edilməyib. Apellyasiya Məhkəmələri tərəfindən 23, Ali Məhkəmə tərəfindən isə 18 işə baxılıb və mahiyyət üzrə heç biri təmin edilməyib. Sikayətlər üzrə hərtərəfli və obyektiv araşdırılma aparılmayıb.

Səsvermə günü seçki məntəqələrində çox saylı qanun pozuntuları, xüsusən də bir şəxsin bir neçə dəfə səs verməsi, topa bülletenlərdən istifadə halları, seçki dairəsi üzrə seçici kimi qeydiyyatı olmayan şəxslərin kütləvi səsverməyə cəlbə qeydə alınıb. Səslərin sayılması və protokollaşması prosesi ciddi pozuntularla aparılmış, bununla da səsvermənin qanuni nəticələri şübhə altına düşüb.

Seçki günü seçici fəallığı barədə rəsmi məlumatlar ciddi şübhə doğurub və əksər seçki məntəqələrində seçici fəallığı süni olaraq şişirdilib.

9 fevral 2020-ci ildə keçirilən Növbədənəkar Parlament seçkilər azad, ədalətli, şəffaf və demokratik olmayıb. Seçkilərin bütün mərhələlərində, əsasən də seçkiqabağı siyasi mühit, namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı, seçkiqabağı təşviqat dövrü üzrə ümumiləşdirmə göstərir ki, bu seçki rəqəbətətsiz və real seçki kampaniyasının olmadığı şəraitdə baş verib.

Seçkilərdə qeydə alınmış qanun pozuntuları, xüsusilə seçki günü səsvermə prosesi və səslərin sayılması və protokollaşması zamanı baş verənlər azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə imkan verməyib. Bununla da Parlament seçkiləri Azərbaycan Respublikasının yerli qanunvericiliyinə və beynəlxalq standartlara uyğun keçirilməyib.

Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları, xüsusən də siyasi hakimiyyət bu seçkinin azad, ədalətli və demokratik keçirilməsini təmin etmək üçün siyasi iradə nümayiş etdirməyib. Bununla da bu seçkiləri Azərbaycan xalqının həqiqi iradəsini ifadə edən proses kimi qiymətləndirmək mümkün deyil.

II. GİRİŞ

Demokratik Təşəbbüslər İnstitutu (IDI) 5 dekabr 2019-cu ildə seçkilərə start verildikdən etibarən şərtlərin imkan verdiyi çərçivədə, seçkilərin gedişinin müşahidəsilə yanaşı, seçkidə iştirak edən müxtəlif tərəflərə hüquqi yardım göstərir.

Bu mərhələdə IDI seçkiöncəsi mühit, seçkilərə hazırlıq prosesi, namizədlərin qeydiyyatı prosesinin davamı, seçki administrasiyasının fəaliyyəti, seçkiqabağı təşviqat, şikayət və müraciətlərə baxılması vəziyyəti və səsvermə gününə dair monitorinqlər apararaq seçkilərin ilkin nəticələrinə dair rəy hazırlayıb. Rəy ümumilikdə 12 nəfərlik uzunmüddətli müşahidəçilərin

seçkilər öncəsi apardığı monitorinqlər, 250 qısamüddətli müşahidəçinin seçki günü izlədikləri və seçkidə iştirak edən müxtəlif tərəflərlərdən toplanmış məlumatlar əsasında hazırlanıb.

Bu rəydən öncə seçkiqabağı vəziyyətin qiymətləndirilməsinə dair sənəd, namizədliyin irəli sürülməsi və qeydə alınması dövrünə aid I Aralıq Hesabat¹, seçkiqabağı təşviqat dövrünə aid II Aralıq Hesabat², həmçinin Media Monitorinqin birinci³ və ikinci⁴ dövrləri üzrə nəticələri barədə ayrı ayrılıqda hesabatlar yayıb.

IDI-nin fəaliyyətilə bağlı daha ətraflı məlumatı təşkilatın rəsmi saytından⁵ əldə etmək olar.

III. SEÇKİQABAĞI VƏZİYYƏT

A. SİYASİ KONTEKST

Prezidentli respublika olan Azərbaycanda hakimiyyətin üç əsas qolu var: icraedici, qanunverici və məhkəmə hakimiyyətləri (məhkəmə hakimiyyətindən başqa digər hakimiyyət orqanları seçkili orqanlardır). Azərbaycanda onsuz da geniş səlahiyyətlərə malik prezident idarəetmə sistemi 2016-cı ildə keçirilən referendumundan sonra həddindən artıq güclənib. Prezidentin çoxsaylı səlahiyyətlərinə, birbaşa özünə tabe 1-ci Vitse-prezidenti və məhdudiyətsiz sayda vitse-prezidentləri, Baş naziri, nazirləri, mərkəzi və regional səviyyədə bütün icra strukturlarının rəhbərlərini təyin etmək; Konstitusiya Məhkəməsi də daxil bütün instansiya məhkəmələrinin hakimlərini və həmçinin Baş Prokurorun namizədliyini parlamentə təqdim etmək; Parlamenti buraxmaq və yeni növbədənkənar parlament seçkisi təyin etmək daxildir.

Parlamentdə təmsil olunan 12 partiyadan biri olan hakim Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) rəhbəri hazırkı dövlət başçısıdır və o 4-cü müddətə, lakin bu dəfə 7 illik dövrü əhatə edəcək səlahiyyəti əldə edib. Bu partiya 125 yerlik ölkə parlamentində 74 deputatla (sonradan 6 yer boşalıb) çoxluq təşkil edir. Parlamentdə təmsil olunan sayca ikinci böyük qrup 39 bitərəf deputatdan (sonradan 4 yer boşalıb) ibarətdir. Bu qrup daim səsvermədə hakim partiyanın (Prezidentin) tərəfində çıxış edir. Qalan 12 yeri on bir siyasi (hakimiyyətə loyol) partiya tutur. Müxalif siyasi partiyalar olan Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası (AXCP) və Müsavat Partiyası 2010-cu il seçkilərindən etibarən parlamentdə təmsil olunmurlar. 2009-cu ildə yaradılmış

¹ <http://idi-aze.org/az/idi-nin-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-araliq-hesabati/>

² <http://idi-aze.org/az/idi-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-ii-araliq-hesabat-yayd/>

³ <http://idi-aze.org/az/idi-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-media-monitorinqinin-birinci-dvr-n-hesabatn-yayd/>

⁴ <http://cloud.idi-aze.org/az/idi-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-ikinci-dvr-n-media-hesabat-yayd/>

⁵ www.idi-aze.org

müxalif Respublikaçı Alternativ (ReAl)⁶ Hərəkəti 09 aprel 2018-ci ildə partiyaya çevrilsə də⁷ rəsmi qeydiyyatata alınmayıb.

Bərələrində AİHM-in qərarlarına və AŞ Nazirlər Komitəsinin 5 dekabr tarixli qərarına⁸ baxmayaraq, seçkidə potensial namizəd olan keçmiş siyasi məhbusların üzərində məhkumluğun qalması səbəbilə seçkidə iştiraklarına əngəl öz qüvvəsini saxlayıb.

2005 və 2010-cu illərdə Azərbaycanda keçirilən parlament seçkiləri ilə bağlı 50-dən artıq ərizəçinin passiv seçki hüququnun pozulduğu AİHM-in toplam 23 qərarında öz əksini tapıb. Bu 47 Avropa Şurası ölkələri arasında rekord nəticədir. “Namət Əliyev və Fuad Qəhrəmanlı qrupları” başlığı altında birləşdirilən qərarlardan görünür ki, seçki komissiyalarının və onların qərarlarının mübahisələndirildiyi məhkəmələrin çıxardığı qərarlar Avropa Konvensiyasının tələblərinə cavab verməyib. Növbədənkənar parlament seçkilərini də məhz AİHM-nin qərarlarında təsdiqlənmiş pozuntulara yol verən komissiyalar eyni tərkibdə keçirib.

30 yanvar 2020-ci ildə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) 8 şikayəti üzrə qərarını elan edib. Həmin qərarlar üzrə iddia olunan pozuntuların əksəriyyəti tanınıb və hökumətin bu işlərdəki hüququ pozulan ərizəçilərə toplam 121 min 849 Avro təzminat ödəməsinə qərar verilib. Qərarlara əsasən, məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında təsbit edilən, işgəncəyə məruz qalmama, azadlıq və toxunulmazlıq, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, birləşmək azadlığının pozuntuları tapılıb.

6 Fevral 2020-ci il taixdə AİHM Azərbaycana qarşı daha 4 işlə bağlı qərar qəbul edib və onları baxılacaq işlər sırasından çıxarıb. Həmin işlərdən biri (Ələkbər İsmayılov işi) kommunikasiyaya cavab vermədiyinə görə, digəri (Elman Dəmirov işi) vəfat etdiyinə və varisi olmadığına görə baxılacaq işlər sırasından çıxarılıb. Digər iki iş üzrə (Rəşad Ramazanov⁹ işi və Orxan Əliyev işi¹⁰) hökumət pozuntunu qəbul edib və kompensasiya ödəməyə hazır olduğunu bildirib. Bu işlər üzrə Azərbaycan hökuməti tərəflərə 8600 Avro kompensasiya ödəyəcək.

Ümumiyyətlə, AİHM-i bu dövərdə 2019-cu ilin statistikasını açıqlayıb. İl ərzində Azərbaycan əleyhinə 56 şikayət üzrə qərar qəbul edilib.¹¹

Həmçinin beynəlxalq qurumlardan olan Human Rights Watch 2020-ci il hesabatını¹² açıqlayıb. Hesabatda Azərbaycana aid hissəsində insan hüquqları pozuntularına dair ölkədəki vəziyyət ciddi tənqid edilir.

⁶ <https://www.realpartiya.org/who-we-are>

⁷ <https://modern.az/az/news/161818>

⁸ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168098f832&fbclid=IwAR1ueL6HF4Qqiz8nNjybTAJ7-OD14Ao7v2HaDgGYytgWvf94Ff3ogEAbUTM

⁹ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["rashad%20ramazanov"\],"itemid":\["001-201210"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹⁰ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Orkhan%20aliyev"\],"itemid":\["001-201209"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹¹ <https://www.realtv.az/news/az/37550/avropa-mehkemesi-azerbaycanla-bagli-statistikani-achiqlayib>

¹² <https://www.hrw.org/az/world-report/2020/country-chapters/337344>

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının (AŞPA) 30 yanvar 2020-ci ildə keçirilən qış sessiyasında Azərbaycanda siyasi məhbus məsələsi müzakirə olunub. AŞPA-nın məruzəçisi Torhildur Sunna Evarsdottirin hesabatı əsasında siyasi məhbuslarla bağlı 2322 sayılı qətnamə qəbul edilib.¹³ Qətnamədə Avropa Şurası kriteriyalarına əsasən siyasi məhbus hesab edilən şəxslərin azadlığa buraxılması, siyasi motiv olması ehtimal edilən şəxslərin işlərinin ədalətli və tərəfsiz məhkəmə tərəfindən müntəzəm baxılması, siyasi motivli həbslərin təkrarlanmaması üçün məhkəmə, prokurorluq, polis sistemi və inzibati həbslər də daxil olmaqla məhkəmə-hüquq sistemindəki problemlərə əsaslı müdaxilə edilməsi, Avropa Məhkəməsi qərarlarının gecikdirilmədən icra edilməsi tövsiyə edilib.

Seçki dövründə də siyasi fəallara qarşı təqiblərlə bağlı məlumatları qeydə alınıb. Bu barədə daha ətraflı aralıq hesabatlarda ətraflı məlumatlar yayılıb.

Bu parlament seçkiləri də Ermənistanla Azərbaycan arasında davam etməkdə olan Qarabağ münaqişəsi və Azərbaycan ərazisinin 15%-ə yaxın hissəsinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunduğu bir şəraitdə həyata keçirilib. Bu vəziyyət həmin ərazilər üzrə seçkilərin keçirilməsini, xüsusilə də, çox saylı məcburi köçkünlər üçün səsvermənin təşkilini çətinləşdirir. İşğal faktı, eyni zamanda Dağlıq Qarabağın erməni əhalisinin seçkilərdə iştirakına şərait yaratmağa imkan verməyib.

Beləliklə 2020-ci ilin fevral ayının 9-na təyin olunan növbədənkənar parlament seçkiləri də hakim partiyanın inzibati resursları mütləq istifadə etdiyi, real siyasi qüvvələr (iqtidar-müxalifət) arasında siyasi dialoqun yoxluğunun diktə etdiyi, əlverişsiz siyasi mühitdə baş verib.

B. SƏRBƏST TOPLAŞMA

1. HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ

Sərbəst toplaşmaq azadlığını tənzimləyən Konstitusiyaya norması ilk məndə qənaətbəxş olsa da, 2016-cı il referendumu ilə 49-cu maddədəki azadlığın istifadəsi şərtə bağlanmış və ictimai qaydanı və ya ictimai əxlaqı pozmaq şərtilə toplaşma azadlığının mövcudluğu göstərilib.

13 noyabr 1998-ci ildə qəbul edilən “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanun isə ölkə Konstitusiyası və digər qanunvericilik aktları, o cümlədən ölkəmizin qoşulduğu Avropa Konvensiyasının birləşmək azadlığına təminat verən 11-ci maddəsinin tələbləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Təsadüfi deyil ki, AİHM sərbəst toplaşma azadlığının pozuntusu ilə bağlı Azərbaycana qarşı çıxardığı qərarlarda bu hüquqa müdaxilənin qanunsuzluğunu, qeyri-legitimliyini və demokratik cəmiyyətdə zərurilik tələbinə cavab vermədiyini tanıyıb.¹⁴¹⁵¹⁶ Buna

¹³ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28584&lang=en>

¹⁴ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157705>

¹⁵ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160429>

¹⁶ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160430>

baxmayaraq, həmin qərarların qanunvericilikdə və onun tətbiqi praktikasında icrası ilə bağlı hökumət hər hansı progressiv addımlar atmayıb.

Sərbəst toplaşma hüququna görə müəyyən olunan inzibati cəza

Sərbəst toplaşma hüququndan istifadə imkanları məhdudlaşdırılmaqla bərabər, bu hüququndan istifadə etmək istəyənlərin qarşısına ağır cəzalar gətirilib. Təkcə bir faktı qeyd edək: İnzibati Xətalər Məcəlləsində (İXM) 2012-ci ildə qanunsuz toplantıya görə cərimənin maksimum həddi 13 manat olduğu halda, 2016-cı ildən bu miqdar 30 min manata qədər yüksəldilib. Başqa sözlə, maddənin sanksiyası 2307 dəfə artırılıb. Ayrıca, 240 saatadək ictimai işlər və ya iki ayadək müddətə inzibati həbs cəzası da maddənin sanksiyasına əlavə edilib.

1 mart 2016-cı ildə İXM-in 513-cü maddəsinə edilən dəyişikliyə əsasən toplantıların keçirilmə qaydasının pozuntusunun cinayət məsuliyyəti yarada biləcəyi də vurğulanır. Cinayət Məcəlləsinin 169-cu maddəsi toplantı azadlığından sui-istifadəyə görə, cinayət məsuliyyəti də nəzərdə tutur.

2. SƏRBƏST TOPLAŞMA MÜHİTİ

Ölkə miqyasında sərbəst toplaşmaq azadlığı məhdudlaşdırılıb, əvvəllər yalnız Bakı şəhərində yarımqapalı “Məhsul” stadionunda müxalif partiyaların bəzən mitinqlər keçirməsinə imkan verilirdisə, 19 yanvar 2019-cu il Milli Şuranın razılaşdırılmış mitinqindən¹⁷ sonra Məhsul stadionu da siyasi tərəflərin üzünə bağlanıb. Son yer olaraq, şəhərdən xeyli uzaqda, yalnız Lökbatan qəsəbəsində¹⁸ qəsəbə stadionunda mitinq keçirilməsinin mümkünlüyü bildirilib.

İcazəli mitinq keçirilən zaman da mitinq iştirakçılarının şəxsiyyəti kameralarla və mobil operatorların qanunsuz ötürdükləri siqnal məlumatları ilə identifikasiya edilib, daha sonra polis orqanları tərəfindən¹⁹ həmin şəxslərin şəxsiyyəti müəyyən edilərək onlara zəng edilib²⁰, müxtəlif basqılar edilib²¹.

Seçkidən öncə siyasi qüvvələrin, (Milli Şura, Müsavat Partiyası, Qarabağ Komitəsi) mitinq, yürüş keçirmək müraciətlərini Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti əsaslandırılmamış imtina məktubları ilə cavablandırır.²²

Sərbəst toplaşmaq hüququnun sistemli pozulmasından sonra Milli Şuranın rəsmi olaraq razılaşdırdığı 8 oktyabr 2019-cu il piketi²³ və razılaşdırılmamış 19 oktyabr 2019-cu ildəki mitinq

¹⁷ <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-46931208>

¹⁸ <http://qaynarinfo.az/az/bsih-milli-suranim-lkbatanda-mitinq-kecirmesine-icaze-verdi/>

¹⁹ <https://d9mc3ts4czbpr.cloudfront.net/ru/article/mitinq-istirakcilarina-polisden-gelen-zeng/>

²⁰ <https://www.bbc.com/azeri/international-46972971>

²¹ https://musavat.com/news/mitinq-istirakcilarina-qarsi-total-tezyiqler-baslayib-musavat-partiyasi_586826.html

²² <https://novator.az/2019/02/27/mitinqe-yene-icaze-verilmadi/>

²³ <http://toplum.tv/az/milli-suranim-piketinde-30-a-yaxin-sexs-saxlanilib-video/#.XgCcNC2B00e>

cəhdi polis zorakılığı nəticəsində dağıdılıb, çox sayda şəxs saxlanılıb, bəziləri inzibati həbsə məhkum edilib. AXCP sədri Əli Kərimli və Milli Şuranın Koordinasiya Mərkəzinin üzvü Tofiq Yaqublu fiziki işgəncəyə məruz qalıb.²⁴

20 oktyabr 2019-cu ildə ictimai fəallar qadınlara qarşı zorakılığa etiraz olaraq yürüş etməyə cəhd edib. Yürüş zamanı polis və mülki geyimli şəxslər iştirakçılara qarşı zor tətbiq ediblər.²⁵ 7 noyabr 2019-cu ildə piket keçirmək istəyən Müsavat Partiyasına qarşı zorakılıq göstərilib, partiya sədri də daxil olmaqla çoxsaylı üzvlər qanunsuz saxlanılıb.²⁶

Müxalif siyasi partiyaların və müstəqil QHT-lərin əksəriyyətinin ofisləri yoxdur, regionlarda fəaliyyətləri ciddi maneələrlə üzləşir. Həmçinin bu cür qurumların qapalı məkanlarda konfrans, dəyirmi masa və s. formatlarda ictimai toplantılar keçirməsi demək olar ki, mümkünsüz hala gəlib.

Seçkiöncəsi dövrdə IDI 2016-2019-cu illəri əhadə edən sərbəst toplaşmaq azadlığının vəziyyəti ilə bağlı araşdırma²⁷ və inzibati həbslərlə bağlı qanunvericiliyin analizi və praktiki vəziyyətə dair araşdırma²⁸ aparıb və müvafiq sənədlər yayıb.

Bir sözlə, növbədənəkar parlament seçkiləri sərbəst toplaşmaq hüququnun ciddi məhdudlaşdırıldığı bir zamanda keçirilib.

C. VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ

Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin hüquqi mühitində əsas tənzimləyici normalar “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında”, “Qrant haqqında”, “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Qanunlar, İnzibati Xətalər Məcəlləsi və s sənədlərdir. 2013-2014-cü illərdə onlara edilmiş məhdudlaşdırıcı əlavə və dəyişikliklər hələ də qüvvədədir. Onların əksəriyyəti birləşmək azadlığını tamamilə icazə sisteminə bağlayan dəyişikliklərdir. Bu dəyişikliklərə əsasən, qrantların və donorların qeydiyyatı zəruriliyi yaradılmış, bundan sonra xarici donorların qrant vermə hüququnu əldə etməsi və qrantların qeydiyyatı qaydaları Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilib. Həmin Qaydalar bir pəncərə sisteminin tətbiq edilməsinə dair 2016-cı ildə verilmiş Prezident Sərəncamı əsasında hazırlanıb. Lakin Qaydalar hüquqi qüvvəsinə görə qanundan aşağıda dayandığı üçün yuxarıda sadalanan məhdudlaşdırıcı normaların ləğv edilməməsi səbəbindən mühitdə müsbətə doğru dəyişikliklərə gətirib çıxarmayıb.²⁹

²⁴ <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-50081561>

²⁵ <http://toplum.tv/az/dzme-yurus-et-zorakiliq-anlari-video/#.XgCbSS2B00o>

²⁶ <http://toplum.tv/az/musavatin-piketinde-neler-bas-verdi-video/#.XgCxs3BJQI>

²⁷ <http://idi-aze.org/en/policy-paper-on-the-situation-of-freedom-as-assembly/>

²⁸ <http://idi-aze.org/en/policy-paper-on-the-analysis-of-the-legislation-regarding-administrative-detentions-and-on-the-status-of-ill-treatment/>

²⁹ <http://toplum.tv/az/stp-grantlarin-qeyde-alinmasi-ile-bali-sened-yaydi/#.XgE-0y2B00o>

Beləliklə, bu qadağalar faktiki olaraq müstəqil vətəndaş cəmiyyətinin maliyyə resurslarına çıxışını yasaqlamaqla, seçkilərin monitorinqi sahəsində ixtisaslaşmış müstəqil QHT-ləri bu prosesin şəffaflığına nəzarət funksiyasını həyata keçirmək imkanından məhrum edib.

Həmçinin keçən dövr ərzində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının müstəqil fəaliyyəti iflic edilib və onların gələcək fəaliyyət imkanları qeyri-müəyyən vəziyyətə salınıb. QHT-lərə qarşı 2014-cü ildə açılmış cinayət işi hələ də açıq saxlanılır. Tanınmış vətəndaş cəmiyyəti təmsilçilərinin ölkədən çıxışına qadağa³⁰ və sərhəd keçid məntəqələrində əsassız yoxlamalar hələ də davam edir.

Müstəqil QHT-lərin xarici donorlarla əməkdaşlığı faktiki qadağan edilib. Eyni zamanda, xarici donorlardan (Qərb mənşəli) demokratikləşməyə və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına çox mühüm dəstək verən təşkilatlar 2014-cü il təzyiqlərindən sonra ölkəni tərk ediblər.

D. MEDIA

2015-ci il parlament seçkilərindən sonra ölkədə medianın hüquqi vəziyyətində məhdudlaşdırmalar daha da intensiv hal alıb. 2016-2019-cu illər arası qanunvericiliyə gətirilən dəyişiklik və əlavələrin mahiyyəti azadlıqların daha da çərçivələnməsi olub. Bu barədə daha ətraflı Seçkilər Öncəsi Qiymətləndirmə Sənədində məlumat verilib.³¹

Dəyişiklikdən dərhal sonra, tənqidi mövqeyi ilə seçilən və cəmiyyəti alternativ mənbə kimi məlumatlandırın resurslara-www.azadliq.org, www.azadliq.info, www.azerbaycansaatı.com, www.turan.tv və www.meydan.tv saytlarına giriş bloklanıb və məhkəmə öz qərarı ilə bu bloklamanı dəstəkləyib.³² Hazırda məhkəmə qərarı olmadan məhdudlaşdırılan resursların sayı 40-dan çoxdur.

Son bir ildə tənqidi fəaliyyət göstərən jurnalistlərə qarşı basqılar, həbslər davam edib. Vahid Siyasi Məhbus Siyahısının hazırlanması üzrə İşçi Qrup siyasi məhbus kimi tanıdığı 112 nəfərin içində 5 jurnalist və blogerin adını qeyd edib. Bir jurnalistin işini isə monitorinq altına alıb.³³

Məhkəmə qərarı ilə isə 3 jurnalist- "bastainfo.com" saytının baş redaktoru Mustafa Hacıbəyli, "www.criminal.az" saytının baş redaktoru Anar Məmmədov, teref.info saytının redaktoru Nürəddin İsmayılov 5 il 6 ay müddətinə şərti olaraq azadlıqdan məhrum ediliblər.³⁴ "Bakupress" agentliyinin rəhbəri Şəfəq Ağacan narkotik ticarəti ittihamı ilə həbs edilib³⁵. realliq.info saytının

³⁰ <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-azerbaijan-from-8-to-12-july-2019-by-dunja-mija/168098e108>

³¹ <http://cloud.idi-aze.org/az/idi-nin-nvbedenkenar-parlament-sekilerileri-ile-bal-qiymetlendirme-senedi/>

³² <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-39748497>

³³ <https://smdtaz.org/az/vahid-siyasi-mehbus-siyahisi-uzre-isci-grupun-yenilenmis-novbati-siyahisi-taqdim-edilib-3/>

³⁴ <https://www.mia.az/w696507/details>

³⁵ https://sputnik.az/incidents/20190502/420261392/jurnalist-hebs-edildi.html?fbclid=IwAR2_dS-8VD2gfhJUleM37u0Ym41zCYGZINT2FN276GAbmtejrDMc2PyVOcU

rəhbəri İkrəm Rəhimov³⁶ və “xeberman.com” və “press-az.com” saytlarının baş redaktoru Polad Aslanov³⁷ da müxtəlif ittihamlar adı ilə həbs edilib.

Bu basqılar, hətta sosial mediada fikirlərini yayanlara da tətbiq edilir, cinayət işləri açılır, təqibə məruz qalırlar.³⁸

E. VƏKİLLİK İNSTİTUTU

Ölkədə ədalətli mühakimə hüququnun istifadəsi üçün zəruri olan keyfiyyətli hüquqi yardım almaq imkanları maksimum daraldılıb. Uzun illərdir ki, vəkillik institutu Vəkillər Kollegiyası vasitəsilə hökumətin nəzarəti altında saxlanılır. Ölkədə 10 min nəfərə təxminən 1,5 vəkil düşür. Bu Avropa Şurasına üzv ölkələr arasında ən pis nəticədir.

Siyasi işlərə çıxan vəkillər müxtəlif təzyiqlərə məruz qalır, təqib edilir, qanunsuz olaraq vəkil statusundan məhrum edirlər. Son bir ildə də qanunsuz olaraq Vəkillər Kollegiyasının üzvlüyündən çıxarılma, həmçinin vəkillərin intizam icraatına məruz qoyulması davam edib.³⁹

Bundan başqa fərdi vəkilliklə məşğul olan 18 vəkilin qanunvericiliyə zidd olaraq, hüquq məntəqələrinə təhkim edilməsi halları müşahidə edilib ki, bununla da onların müstəqilliyinə müdaxilə baş verib.⁴⁰

2018-ci ilin əvvəlindən nümayəndəlik institutunun ləğvi də toplumu və xüsusilə də onun həssas təbəqələrini faktiki olaraq müdafiəsiz qoyub. Bu durum həmçinin seçki şikayətlərinin müdafiəsinə də mənfi təsir edib. Siyasi işlərə çıxan vəkillərin kollegiya üzvlüyü ləğv edildiyi indiki şəraitdə müxalif siyasətçilər seçki şikayətlərinin məhkəmələrdə hüquqi müdafiəsi zamanı vəkil çatışmazlığı ilə üzləşirlər.

IV. SEÇKİ SİSTEMİ VƏ HÜQUQİ ÇƏRCİVƏ

A. SEÇKİ SİSTEMİ

Tək palatalı parlament olan Milli Məclis beşillik müddət ərzində fəaliyyət göstərən 125 deputatdan ibarətdir. Deputatlar *majoritar seçki sistemi* üzrə birmandatlı seçki dairələrindən birbaşa seçki hüququ əsasında gizli səsvermə yolu ilə seçilirlər. Seçkilərdə ən çox səs toplamış namizəd seçilmiş hesab edilir. Əgər seçki dairəsində heç bir namizəd qeydiyyatda alınmayıbsa və

³⁶ <https://www.turan.az/ext/news/2019/8/free/Social/az/82912.htm>

³⁷ <https://www.amerikaninsesi.org/a/məhkəmə-baş-redaktor-barədə-dörd-ay-həbs-qətimkan-tədbiri-seçib-/4960387.html>

³⁸ http://toplum.tv/az/nermin-sahmarzadeye-hkm-oxundu/?fbclid=IwAR3_nwCa-liSYvZ7BXPAdOQTHazN_MlkH5GnaoZLmC0Na98xUw8UUaYLZHg#.XgHmJy2B00p

³⁹ <https://humanrightshouse.org/letters-of-concern/azerbaijani-bar-association-must-halt-reprisals-against-human-rights-lawyers/?fbclid=IwAR04CgI7h78QPBJnVQ8p3ItD0Lbz4ULhLCyeAqdOR17Jfa5SkGXp5LTgWY>

⁴⁰ <https://www.faktyoxla.info/2019/08/06/anar-bagirov-intizam-pozuntusuna-yol-vermis-vəkillərin-fərdi-vəkillik-fəaliyyətlərinin-ləğvi-qanuni-addimidir/>

ya yalnız bir namizəd qeydiyyatına alınmışsa, o zaman həmin dairədə seçkilər təxirə salınır və proses təkrarlanır. Seçkilərin baş tutmuş hesab edilməsi üçün yetərsay tələb olunmur.

B. HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ

2015-ci il parlament seçkilərinin keçiriləcəyi əsas qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995, son dəfə 2016-cı ildə dəyişikliklər edilib) və Seçki Məcəlləsindən (2003, son dəfə 2015-ci ildə dəyişikliklər edilib) ibarətdir. Seçkilər üçün hüquqi çərçivəyə “Sərbəst toplaşma azadlığı haqqında” Qanun, “Televiziya və radio yayımı haqqında” Qanun, “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Qanun, Mülki Prosesual Məcəllə, Cinayət Məcəlləsi və İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq müddəaları, habelə Mərkəzi Seçki Komissiyasının (MSK) normativ xarakterli aktları daxildir.

Seçki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər

AHİM və AŞ NK-nin çoxsaylı qərar və tövsiyələrinə, ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının çağırış və tövsiyələrinə baxmayaraq 2015-ci il parlament seçkilərindən keçən 4 il ərzində bu Məcəlləyə fundamental hər hansı dəyişiklik və əlavə edilməyib. Yalnız 4 dəfə xırda redaktə xarakterli dəyişikliklər edilib.⁴¹

15 dekabr 2017-ci ildə edilən dəyişiklik əsasən redaktə xarakterli olmaqla bərabər, səsvermənin gizliliyini artırmaq və bülletenlərin zərflərə qoyularaq atılmasını nəzərdə tutan müddələrin Məcəllədən çıxarılması ilə yadda qalıb.

6 mart 2018-ci il tarixli dəyişiklik seçki prosedurlarına dair yox, komissiya üzvlərinin pensiya təminatına dair məsələ olub.

18 dekabr 2018-ci il tarixli dəyişiklik isə bir neçə redaktə xarakterli məsələləri əhatə etməklə yanaşı, daha bir məhdudlaşdırıcı məqamı əhatə edib, seçkilərin elan edilməsi üçün zəruri müddəti 75 gündən 60 günə endirib.

Nəhayət, sonuncu, 1 fevral 2019-cu il tarixli dəyişiklik də tamamilə redaktə xarakterli olub, hərbi birləşmələrin struktur dəyişikliyindən sonra Məcəllədə də bu istiqamətdə ad dəyişiklikləri aparılıb.

MSK-nin normativ xarakterli aktları

MSK-nın aktlarının monitorinqi həmin aktlarla seçkilərə dair əsas normativ hüquqi akt sayılan Seçki Məcəlləsi arasında ciddi uyğunsuzluqları aşkarlayıb. Məsələn, “Seçki komissiyası protokolunun doldurulması”, “Exit-poll”, “Seçki komissiyalarında şikayətlərin araşdırılması”, “Mətbuat qrupu”, “Veb-kamera” və “Səlahiyyətli nümayəndələrinin statusu” haqqında MSK-nın aktları Seçki Məcəlləsində nəzərdə tutulan təminatları əhəmiyyətli şəkildə məhdudlaşdırır.⁴²

⁴¹ [15 dekabr 2017-ci il tarixli 917-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu](#) (“Azərbaycan” qəzeti, 12 yanvar 2018-ci il, № 7, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2018-ci il, № 1, maddə 4)

[6 mart 2018-ci il tarixli 1022-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu](#) (“Azərbaycan” qəzeti, 28 mart 2018-ci il, № 68, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2018-ci il, № 3, maddə 389)

[18 dekabr 2018-ci il tarixli 1397-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu](#) (“Azərbaycan” qəzeti, 11 yanvar 2019-cu il, № 7, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2019-cu il, № 01, maddə 17)

[1 fevral 2019-cu il tarixli 1460-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu](#) (“Azərbaycan” qəzeti, 24 fevral 2019-cu il, № 45, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2019-cu il, №2, maddə 180)

⁴² <http://idi-aze.org/az/sekilere-dair-qanunvericiliyin-analizi-pdf/>

V. NAMİZƏDLƏRİN İRƏLİ SURULMƏSİ VƏ QEYDİYYATI

A. Hüquqi çərçivə

Parlament seçkilərində deputatlığa namizəd olmağa dair tələblər Konstitusiyanın 56 və 85-ci maddələri, Seçki Məcəlləsinin 13 və 144-cü maddələri ilə tənzimlənir. 2016-cı ildə keçirilən referendumla Konstitusiyaya edilən dəyişikliklərdən sonra parlament seçkilərinin keçirilməsi günü 18 yaşına çatmış (əvvəllər 25 yaş tələb olunurdu) hər bir vətəndaşın Milli Məclisin deputatı seçilmək hüququ var. Ali təhsil tələb olunmur.

Qanunvericilik həmçinin bəzi hallarda seçilmək hüququnu məhdudlaşdırır. Belə hallar məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkən şəxslər; Cinayət Məcəlləsinin 15.4-15.5-ci maddələrində nəzərdə tutulan (ağır və xüsusilə ağır) cinayətlərə görə məhkum olunmuş (məhkumluğu ödənilməyənədək) şəxslər; ikili vətəndaşlığı olan şəxslər (ikili vətəndaşlığı qalanadək); 5 ildən çox xarici dövətdə yaşamaqla xarici dövətlər qarşısında öhdəlikləri olan şəxslər (həmin öhdəliklərə xitam verilənədək); hərbi qulluqçular (hərbi qulluqda olduqları müddətdə); hakimlər (hakim olduqları müddətdə); dövlət qulluqçuları (dövlət qulluğunda olduqları müddətdə); din xadimləri (peşəkar dini fəaliyyət ilə məşğul olduqları müddətdə); elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olan (davam etdiyi müddətdə); icra və ya məhkəmə hakimiyyəti sistemlərində qulluq edən (davam etdiyi müddətdə); fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilən şəxslər üçün nəzərdə tutulur.

Seçki Məcəlləsinin 53-cü maddəsinə əsasən, namizəd öz təşəbbüsü və ya aktiv seçki hüququ olan seçicilər tərəfindən irəli sürülə bilər. Məcəllənin 54-cü maddəsinə görə, namizədin irəli sürülməsini, həmçinin siyasi partiya və ya siyasi partiyalar bloku həyata keçirə bilər. Siyasi partiya həmin partiyanın üzvləri olmayan şəxslərin namizədliyini də irəli sürə bilər. Namizədliklər müvafiq DSK-lara yazılı bildiriş təqdim etməklə irəli sürülür. DSK təqdim edilmiş sənədləri beş günlük müddət ərzində yoxlamalı və namizədliyin təsdiq edilib-edilməməsi barədə qərar verməlidir. Təsdiq edildikdə müvafiq seçki dairəsi ərazisi üzrə deputatlığa namizəd kimi qeydə alınmaq üçün namizədliyi irəli sürülmüş hər bir vətəndaşa müvafiq dairə ərazisindən ən azı 450 seçici imzası toplanması üçün imza vərəqələri verilməlidir. DSK imza vərəqələrini təhvil vermiş namizədin imzalarını və digər sənədlərini 7 gün ərzində yoxlayaraq namizədliyin qeydə alınıb-alınmaması haqqında qərar verməlidir.

B. İDDİAÇIALR

Siyasi partiyalar institusional olaraq funksionallıqdan çıxarılıb və onların fəaliyyəti üçün hüquqi və sərbəst mühit yoxdur. Əsas müxalif qurumlardan olan Milli Şura və onun aparıcı qüvvəsi olan AXCP seçkilərin demokratik keçirilməsinə inamsızlığını ifadə edərək iştirakı boykot etmişdir. Seçkilərə start verildikdən sonra isə Azərbaycan Demokratiya və Rifah Hərəkatı, Klassik Xalq Cəbhəsi Partiyası seçkilərdə iştirakdan imtina etdiyini bəyan edib.

Yaradılmış bütün çətinliklərə baxmayaraq, ölkənin aparıcı müxalif siyasi qurumlarından sayılan Müsavat Partiyası və ReAl Partiyası seçkilərdə iştirak etməyi qərara alıb.

Müsavat Partiyası ilk dəfədir ki, seçkidə iştirakla bağlı həm partiya tərəfindən, həm də namizədlərin öz təşəbbüsü ilə (partiya mənsubiyyəti Müsavat göstərilməklə) irəli sürülmə formasını seçib.

ReAl Partiyası isə rəsmi qeydiyyatı olmadığına görə seçkidə iştirakın namizədlərin öz təşəbbüsü ilə (partiya mənsubiyyəti bitərəf göstərilməklə) irəli sürülmə formasını seçib və müstəqil şəxslərlə birlikdə “REAL Cümhuriyyətçilər İttifaqı” adı blok yaradıb.

Eyni zamanda Nida Vətəndaş Hərəkatı və D18 Hərəkatı müxalif və müstəqil ictimai-siyasi fəallarla birləşərək “Hərəkat” seçki bloku formatında prosesə qoşulub.

Əslində isə qeyd olunan bloklar seçki qanunvericiliyinin müəyyən etdiyi tələblərə⁴³ cavab vermədiyinə görə MSK-da seçki bloku olaraq qeydiyyatdan keçməyib. Tərəflər blok adını daha çox birgə ictimai-siyasi kampaniya aparmaq üçün istifadə ediblər.

Ümid Partiyası, Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası, Azərbaycan Demokrat Partiyası, Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası və digər partiyalar da seçkilərdə iştirak ediblər.

Seçkilərdə ən çox namizəd sayına hakim Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) malikdir.

İrəli sürülən və qeydə alınan namizədlər barəsində daha ətraflı məlumat məlumat I Aralıq Hesabatda daha ətraflı təsvir edilib.⁴⁴

C. Rəsmi məlumat

Hazırkı parlament seçkilərində namizədlərin irəli sürülməsi prosesinə rəsmi olaraq 5 dekabr 2019-cu il tarixində start verilib və qeydə alınması üçün son müraciət tarixi 10 yanvar 2020-ci ilədək davam edib.

MSK əvvəlki müsbət təcrübədən fərqli olaraq, 2015-ci ildən tətbiq etdiyi neqativ təcrübəni bu seçkidə də nümayiş etdirib. Belə ki, bu seçkidə də rəsmən namizədliliklərini irəli sürmüş şəxslər və partiyalar barədə öz internet resursunda ətraflı məlumat yaymadı, yalnız komissiyanın iclaslarının sonunda ümumiləşmiş statistika verib. Lakin seçkidə iştirak edən tərəflərin və ictimai şəxslərin tənqidindən sonra MSK 11 yanvar 2020-ci ildən⁴⁵ etibarən seçki dairələri üzrə məlumatı öz saytında yerləşdirməyə başlayıb. Bu zaman da mərhələlər üzrə namizədlərə yönəlik addımların tarixləri gizlədilib, yalnız həmin hərəkatlar üzrə “+” işarəsi qoyulub. 17 yanvar 2020-ci ildən etibarən isə həmin məlumatlar saytdan ümumən yığışdırılıb və yalnız qeydə alınanların məlumatları saxlanılıb.⁴⁶

⁴³ Seçki Məcəlləsi, Maddə 50

⁴⁴ <http://idi-aze.org/az/idi-nin-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-araliq-hesabati/>

⁴⁵ <https://modern.az/az/news/223468>

⁴⁶ <https://www.infocenter.gov.az/archive/MilliMeclis2020.aspx?i=4>

Beləliklə, namizədliyin irəli sürülməsi və qeydiyyatı mərhələsində rəsmi məlumatların izlənməsi MSK tərəfindən məhdudlaşdırılıb. Ona görə də rəsmi təqdim edilən rəqəmlərin həqiqəti əks etdirməsi şübhəlidir.

MSK bildirib ki, 2358 nəfərin namizədliyinin irəli sürülməsi təsdiqlənib. Onlardan 2247 nəfər imza vərəqələrini götürüb, 1774 nəfəri imzaları toplayaraq zəruri sənədlərlə birlikdə qaytarıb. Nəticədə 1560 nəfərin deputatlığa namizədliyi qeydə alınıb.⁴⁷

Bu barədə iştirakçı tərəflərin IDI-yə verdiyi məlumatlarla MSK-nın göstərdiyi rəsmi məlumatlar arasında fərqlər olub. Həmçinin MSK-nın yuxarıda açıqladığı statistik rəqəmlərlə Seçkilər İnformasiya Mərkəzinin seçki dairələri üzrə qeydə alınmış namizədlər barədə məlumatların sayını müqayisə etdikdə də nəticələr fərqlənib. Bu barədə məlumat I Aralıq Hesabatda daha ətraflı təsvir edilib.⁴⁸

IDI 9 fevral 2020-ci il Milli Məclisə seçkilərin 1-ci mərhələsi - namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı ilə bağlı pozuntuları ölkənin 74 seçki dairəsi üzrə apardığı müşahidə ilə qeydə alıb.⁴⁹

MSK-nın rəsmi məlumatına görə namizədliyin qeydə alınmasının başa çatdığı yanvarın 17-dən sonra fevralın 1-nə qədər olan çox qısa vaxt ərzində 313 nəfər namizədliyini geri götürüb.⁵⁰

Müşahidələr onu göstəribki, namizədliklərin kütləvi surətdə və dərhal geri götürülməsi bu prosesin göstərişlə həyata keçirilməsi şübhəsi yaradır. Bu qənaətə gəlməyə əsas həm də namizədliyini geri götürən şəxslərin əksəriyyətinin dövlət büdcəsindən maliyyələşən idarə və müəssisələrdə işləməsi rol oynayıb.

IDI-nin apardığı monitorinq nəticəsində seçkilərdə iştiraka davam edən namizədlərin sayının 1305 nəfər olduğu müəyyən olunub. Onlardan 77.5 faizi (1,012 nəfər) bitərəfdir. Öz namizədliyini irəli sürmüş şəxslərin sayı 1070 (82%) nəfərdir. 18 siyasi partiya tərəfindən irəli sürülən 238 şəxs seçkidə iştiraka davam edir. Bunların arasında ən çox yeri YAP (122), ardınca Müsavat (25) və Ümid (19) partiyaları alıb. Namizədlərdən 294 nəfəri partiya mənsubiyyəti olduğunu bildirib və beləliklə 25 partiyanın üzvü seçkidə iştiraka davam edib.

Seçkidə namizədlikləri rəsmən bitərəf görünsə də, 2 qeyri-rəsmi müxalif seçki bloku olaraq REAL Cumhuriyyətçilər İttifaqı (30) və Hərəkət Seçki Blokunun (16) namizədləri prosesi davam etdiriblər.

Namizədlərin qeydə alınması və partiya mənsubiyyəti üzrə daha ətraflı məlumatlar I Aralıq Hesabatda daha ətraflı təsvir edilib.⁵¹

V. SEÇKİQABAĞI TƏŞVİQAT KAMPANİYASI

⁴⁷ <https://report.az/siyasi-xeberler/daxili-siyaset/msk-1560-neferin-deputatliga-namizedliyi-qeyde-alinib/>

⁴⁸ <http://idi-aze.org/az/idi-nin-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-araliq-hesabati/>

⁴⁹ I Aralıq Hesabat, 2 sayılı Əlavə.

⁵⁰ https://apa.az/az/daxili_siyaset/Deputatliga-namizdliyini-geri-goturnlrin-sayi-313-nfr-catib-570005

⁵¹ <http://idi-aze.org/az/idi-nin-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-araliq-hesabati/>

Seçki Məcəlləsinin 75.2.-ci maddəsinə əsasən seçkiqabağı təşviqat səsvermə gününə 23 gün qalmış başlayır və səsvermənin başlanmasına 24 saat qalmış dayandırılır. 2008 və 2010-cu illərdə Seçki Məcəlləsinə edilən əlavə və dəyişikliklər nəticəsində təşviqat müddəti seçkilərə 60 gün qalmışdan 23 gün qalmışadək azaldılması, dövlət televiziya və radiosunda təşviqat imkanlarının qadağan edilməsi normal təşviqat imkanlarını xeyli məhdudlaşdırıb.

IDI-nin müşahidələri göstərib, seçki müddətinin azaldılması qanunun imkan verdiyi vasitələrdən yararlanmaqla seçkiqabağı təşviqat aparmağa ciddi maneələr yaradıb. Təşviqat üçün əlverişli şərait yaranmaması seçki kampaniyası dövrünün sönük keçməsinə səbəb olub. Həmçinin müxalifətin əhəmiyyətli bir hissəsi olan Milli Şura seçkilərdə iştirak etməyib və bu dövr ərzində hər hansı kütləvi tədbir keçirməyib. Digər aparıcı müxalif qurumlar olan Musavat Partiyası, Real Partiyası və müstəqil namizədlərin fəaliyyəti isə daha çox seçki dairələrinə fokuslanıb, ölkə miqyaslı hər hansı kütləvi tədbirlər keçirməyiblər. Nəticə etibarlı ilə seçkiqabağı təşviqat prosesinin qarşıduran siyasi tərəflərin acıq, ədalətli və bərabər rəqabət şəraitində keçirilməsi imkanları itirilib.

Parlament seçkilərinin növbədənənar keçirilməsi, əlverişli siyasi mühitin yoxluğu, seçkidə iştirak qərarı verən siyasi partiya namizədlərinin irəli sürülmə və qeydiyyatla alınmasına yaradılan problemlər nəticəsində YAP istisna olmaqla digərləri təşviqat dövründə pulsuz efir vaxtını əldə etmək hüququ qazana bilməyib. YAP da tək tərəfli təşviqat aparmayacağını bəyan edərək əldə etdiyi hüquqdan imtina edib. Eyni hal 2010-cu il parlament seçkiləri dövründə baş versə də, MSK qərarı ilə qeydiyyatdan keçmiş hər namizədə İctimai Televiziyada bir dəfə 4 dəqiqəlik pulsuz efir vaxtı verildi. Bu seçkilərdə isə 2015-ci ildə olduğu kimi belə bir qərar verilmədi və nəticədə ödənişsiz təşviqat imkanı yaranmadı.

Ödənişli təşviqatda iştirak etmək istəyən KİV-lərin qiymətləri də əvvəlki hesabatda qeyd olunduğu kimi əksər namizədlər üçün əlçatan olmayıb. IDI təəssüflə qeyd edir ki, İctimai Televiziyada pullu efir vaxtının qiyməti reklam qiymətinin maksimum həddində göstərilib. Bu barədə məlumat I Aralıq Hesabatda daha ətraflı təsvir edilib.⁵²

MSK seçkiqabağı təşviqat dövründə namizədlərin seçicilərlə görüşməsi və toplantılar keçirməsi üçün hər bir seçki dairəsi üzrə 1 açıq və 1 qapalı olmaqla cəmi 272 yerin siyahısını müəyyənləşdirib. Lakin 2010 parlament seçkilərində 2676 yer açıq və 2254 yer qapalı olmaqla cəmi 4930 yer ayrılıb. IDI-nin uzunmüddətli müşahidəçiləri 17 yanvardan başlayaraq bu yerlərin monitorinqini aparıb. Müşahidələr əsasında məlum olub ki, əksər yerlərin sahəsi və ucqar məsafədə yerləşməsi seçicilərlə görüşlərin keçirilməsi üçün münasib deyil.

Əvvəlki seçkilərdən fərqli olaraq bu seçkilərdə deputatlığa namizədlər yeni medianın imkanlarından geniş istifadə ediblər. “Facebook”, “Youtube”, “Twitter” kimi sosial şəbəkələrdə namizədlərin təbliğatları aparılıb. Bu təşviqat usullarına muraciət edilməsinin digər bir səbəbi isə ödənişli təşviqat imkanlarının namizədlər üçün maddi baxımdan əlçatan olmamasıdır.

Namizədlər öz təşviqatlarını həmçinin veb portallar və informasiya agentliklərində də aparıblar.

⁵² <http://idi-aze.org/az/idi-nin-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-araliq-hesabati/>

IDI ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər ölkənin 78 seçki dairəsi üzrə uzunmüddətli müşahidə zamanı seçkiqabağı təşviqat kampaniyasının gedişində müxtəlif pozuntu hallarını qeyd alıblar. Həmçinin 40 seçki dairəsi üzrə müxalif və ya real müstəqil namizədin olmaması səbəbilə hər hansı seçki kampaniyasının aparıldığı müşahidə olunmayıb. Faktiki olaraq həmin seçki dairələrində siyasi alternativsizlik vəziyyəti olub. Bu barədə məlumat II Aralıq Hesabatda daha ətraflı təsvir edilib.⁵³

VI. SEÇKİ ADMINISTRASIYASI

Növbədənənar parlament seçkiləri Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK), 125 Dairə Seçki Komissiyası (DSK) və 5500-dən çox Məntəqə Seçki Komissiyasından (MnSK) ibarət üçpilləli struktura malik qurum tərəfindən idarə olunur. Bütün komissiyalar beşillik müddətə seçilən, müvafiq olaraq 18, 9 və 6 nəfərdən ibarət daimi orqanlardır. MSK üzvləri, DSK sədr və katibləri istisna olmaqla, digər komissiya üzvləri daimi əməkhaqqı almır, yalnız seçkilər dövründə qısamüddətli əməkhaqqı alırlar. MSK üzvləri parlament tərəfindən seçilir, DSK-lar Mərkəzi Seçki Komissiyası və MnSK-lər isə müvafiq DSK-lar tərəfindən təyin edilir. Komissiya üzvlərinin üçdə biri parlament çoxluğunu, üçdə biri parlament azlığını və üçdə biri isə bitərəf deputatları təmsil edir. Qanuna əsasən, bütün komissiya sədrləri parlament çoxluğunun namizədidirlər. Beləliklə, parlament çoxluğu “de-fakto” bütün seçki komissiyalarında səs çoxluğuna malikdir. Son illərdə seçki komissiyalarının alternativsiz səslə qəbul etdiyi bütün qərarlar da bunu əyani subut edir.

ATƏT/DTİHB 2010⁵⁴ və 2018-ci il⁵⁵ seçkilərindən sonra və Venesiya Komissiyası⁵⁶ dəfələrlə tövsiyə etmişdir ki, seçki komissiyalarının hakimiyyətyönlü qüvvələrin nəzarəti altında olmamasını və ictimaiyyətin, xüsusilə, seçkilərin nəticələrini mübahisə edən siyasi partiyaların inamını qazanmasını təmin edə biləcək üsulla formalaşdırmağa yenidən baxılsın. Bu tövsiyələr yenə də baxılmamış qalır.

MSK müvafiq son tarixləri gözləməklə bərabər, tələb olunan əlavə normativ sənədləri qəbul edib. MSK iclasları mətbuat və müşahidəçilərə açıq olub. Qərarlar dövlətin maliyyələşdirdiyi mətbuat və MSK-nın internet səhifəsi vasitəsilə ictimaiyyətə açıqlanıb.

MSK DSK və MnSK-lar üçün səsvermə prosedurları təlimlərini, polis, media qurumları ilə birgə maarifləndirmə tədbirləri, online və TV-lərdə maarifləndirici çarxlar, seçicilərin məlumatlandırma plakatlarının yayılmasını həyata keçirib. Həmçinin seçkilərlə əlaqədar aşağı seçki komissiyalarının maarifləndirilməsinə hədəflənmiş treninqlər keçirildiyi bəyan edilib.

MSK tərəfindən yanvarın 27-dən etibarən seçki bülletenlərinin çapına başlanılıb. Komissiyanın qərarı ilə seçicilərin ümumi sayının 3%-dən çox olmamaq şərti ilə 5 387 600 ədəd seçki bülleteni

⁵³ <http://idi-aze.org/az/idi-nvbedenkenar-parlament-sekileri-ile-bal-ii-aralq-hesabat-yayd/>

⁵⁴ <https://www.osce.org/odihr/75073?download=true>

⁵⁵ <https://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/388580?download=true>

⁵⁶ [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)016rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)016rev-e)

çap olunub. Bülletenlərin çapı zamanı namizədlərin qeydiyyatı ilə bağlı apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin təqdim edilməsi üçün müəyyən edilmiş müddət nəzərə alınmayıb.

Fevralın 5-də isə MSK tərəfindən 119 seçki dairəsi üzrə 1000 (min) seçki məntəqəsində veb-kameraların quraşdırılmasına qərar verilib və qurumun rəsmi saytında həmin məntəqələrin siyahısı yerləşdirilib.⁵⁷

VII. SEÇİCİ QEYDİYYATI

Məhkəmə qərarı ilə bu hüquqdan məhrum olan şəxslər istisna olmaqla, 18 yaşına çatmış Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşının seçmək və seçilmək hüququ var. Seçici qeydiyyatı passiv xarakter daşıyır və seçici siyahıları MSK-nın idarə etdiyi seçicilərin daimi qeydiyyat bazası əsasında tərtib olunur. Vətəndaşın seçki məntəqəsi üzrə seçici siyahısına daxil edilməsi üçün həmin vətəndaşın olduğu yer üzrə daimi yaşaması (seçkilərin elan olunması gündündən əvvəlki 12 ayın azı 6 ayı ərzində) faktı əsas götürülür.

Seçki Məcəlləsinə əsasən, seçicilərin daimi siyahısı MSK-nın müəyyənləşdirdiyi formada hər il mayın 30-dək hər bir seçki məntəqəsi üzrə təsdiq edilir və səsvermə gününə azı 25 gün qalmış dəqiqləşdirilir. Seçicilər adlarının siyahıda olub-olmamasını MSK-nın internet səhifəsi və yaxud 115 nömrəli "qaynar xətt"i vasitəsilə də yoxlaya bilərlər. Seçki məntəqəsinin ərazisində yaşamalarını təsdiq edə bilən və seçki hüququ olan vətəndaşlar adı daimi seçici siyahısında yoxdursa, seçki günü MnSK-da olan əlavə seçici siyahısında qeydiyyatdan keçə bilərlər.

Seçici siyahılarının yenilənməsi yanvarın 15-də 125 seçki dairəsi üzrə 5,238,000 nəfərlə başa çatıb. Beləliklə, 2019-cu il 29 mayda təsdiq edilən saydan (5,212,902) sonra siyahıya əlavə 25,098 seçici daxil edilib.

Ancaq bu rəqəm Dövlət Statistika Komitəsinin açıqladığı rəqəmlə kəskin surətdə fərqlənir. Dövlət Statistika Komitəsinin DTİHB SMM-ə verdiyi məlumata əsasən, 2019-cu ilin dekabr ayına olan səsvermə yaşına çatmış vətəndaşların sayı 7,325,000 olaraq göstərilib. Komitə qeyd edib ki, bu sayə xaricdə yaşayan Azərbaycan vətəndaşları, ölkədə yaşayan xarici vətəndaşlar, habelə 1989-cu il Sovet İttifaqı siyahıyılmasına əsasən Dağlıq Qarabağ əhalisi daxildir.⁵⁸ Lakin təqdim edilən əsaslar uyğunsuzluğun fərqi inandıracaq gücə sahib deyildir və əğlabatan hesab edilə bilməz. Bununla əlaqədar IDI 2015-ci ildə yaydığı *"Seçici Qeydiyyatının Auditi"* adlı araşdırmasında problemin mahiyyətini daha ətraflı izah edir.⁵⁹

Seçki Məcəlləsinin tələbinə görə məntəqə seçki komissiyası səsvermə gününə azı 35 gün qalmışdan 25-gün qalmışadək seçicilərin tanış olması və əlavə dəqiqləşdirmələr aparılması üçün seçici siyahılarını səsvermə otağından kənarda, seçicilərin yaxşı görə biləcəyi və gediş-gəliş üçün asan olan yerlərdə məlumat lövhələrində yerləşdirməlidir.

⁵⁷ <http://www.msk.gov.az/az/newsmsk/1142/>

⁵⁸ <https://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/445057?download=true>

⁵⁹ <https://idi-aze.org/az/seici-qeydiyyatnn-auditi-pdf/>

IDI-nin apardığı müşahidələrə görə 27, 28, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 73, 76, 81, 84, 89, 93, 94, 95, 110, 125 sayılı seçki dairələrinin ərazisində yerləşən seçki məntəqələrində 15 yanvar 2020-ci ilə qədər seçici siyahıları vurulmayıb. Müşahidəçilər seçici siyahısı haqda məlumat ala bilməyiblər.

Həmçinin 8, 9, 10, 15, 16, 18, 21, 23, 29, 32, 33 sayılı seçki dairələri üzrə isə qanunun tələbi üzrə seçici siyahıları seçicilərin yaxşı görə biləcəyi və gediş-gəliş üçün asan olan yerlərdə yerləşdirilməyib. Müşahidəçilər seçici siyahısı haqda məlumat ala bilmək üçün xeyli inzibati resursların və təhlükəsizlik xidmətlərinin maneələri ilə üzləşiblər.

VIII. MEDIA

Media mühitinə dair qiymətləndirmədə müsbətə doğru dəyişiklik baş verməyib. Seçkiqabağı mühiti nəzərdən keçirərkən müstəqil medianın üzləşdiyi vəziyyət xüsusilə narahatlıq doğurub.

IDI medianın seçkilərdə fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün monitorinq aparıb və birinci dövr (11 dekabr 2019 –16 yanvar 2020-ci il) üçün nəticələri 23 yanvar 2020-ci il tarixdə açıqlayıb.⁶⁰ Həmçinin ikinci dövr üçün monitorinqin nəticələri isə 8 fevral 2020-ci ildə yayımlanıb.⁶¹

IDI medianın seçkilərdə fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün uzunmüddətli monitorinq apararaq 2 dəfə hesabat açıqlayıb.⁶²

Medianın monitorinq nəticəsində məlum olur ki, televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunun 3-cü maddəsində yer alan teleradio fəaliyyətinin əsas prinsiplərini kobud şəkildə pozur. Fəaliyyətində informasiyanın əhatəliliyi, obyektivliyi, tam və doğru-dürüstlüyü, vətəndaşların öz fikir və baxışlarını sərbəst ifadə etməsi, ideoloji və siyasi plüralizm, tərəfsizlik və qərəzsizlik prinsiplərinə əməl etmir, tək tərəfli təbliğatla məşğuldur.

İctimai televiziya ictimai yayımın məqsədindən çox uzaqdır və ictimai yayımçı funksiyasını yerinə yetirmir. Televiziyada gedən məlumatların 73%-i iqtidar və onu dəstəkləyən tərəfin təbliğatı olub. Seçkidə namizədlərlə hər hansı ictimai müzakirə aparılmayıb. “İctimai Televiziya və radio yayımı haqqında” Qanunun 1-ci maddəsində göstərilən yayımın məqsədləri - bütövlükdə cəmiyyətin, habelə onun ayrı-ayrı təbəqələrinin sosial, elm, təhsil, mədəniyyət, əyləncə və digər sahələrdəki ümumi maraqlarını təmin etmir, söz və fikir azadlığını, müxtəlif baxış və əqidələri əks etdirməyə yönəlmiş, doğru məzmunlu, tarazlaşdırılmış informasiyalar hazırlamır. Vətəndaşların təşviqat dönməndə siyasi partiyaların fəaliyyəti barədə qərəzsiz və tarazlaşdırılmış informasiya almaq hüququnu pozur. Bütünlüklə dövlət büdcəsindən maliyyələşməsinə baxmayaraq, ödənişli efir üçün çox yüksək siyasi qiymət müəyyən edərək, vətəndaşların seçəcəkləri siyasətçinin tanınmalarına şərait yaratmır, namizədlərin debatını, diskussiyasını, ölkənin problemlərinə baxışını nümayiş etdirəcək dəyirmi masalarını, talk-şouları təşkil etmir, informasiyanın tərəfsizliyinin, qərəzsizliyinin və doğru-dürüstlüyünün təmin edilməsi prinsipinə sədaqət nümayiş etdirmir.

⁶⁰ <http://idi-aze.org/az/idi-nvbedenkenar-parlament-seikileri-ile-bal-media-monitorinqinin-birinci-dvr-n-hesabatn-yayd/>

⁶¹ <http://cloud.idi-aze.org/az/idi-nvbedenkenar-parlament-seikileri-ile-bal-ikinci-dvr-n-media-hesabat-yayd/>

⁶² http://arqument.az/file/files/IDI_MEDIA%20MONITORING_Sentyabr%202015.pdf

Monitoring göstərir ki, media etikası prinsipi kimi unversal dəyərə çevrilən obyektivlik, qərəzsizlik, tərəfsizlik, siyasi rəngarəngliyə hörmət və balanslı olmaq şərtlərini mülkiyyət formasından və maliyyələşmə mənbəyindən asılı olmayaraq monitoring olunan qurumların əksəriyyəti kobud şəkildə pozub.

Monitoringə görə, medianın seçiciləri bilgiləndirmə, maarifləndirmə funksiyaları işləməyib, ölkədə seçkiöncəsi mühit və təşviqat dönməsi tamamilə tək siyasi iradənin təbliğatı və təşviqatına köklənib, seçicilər hakimiyyətin qanunverici qolunun formalaşması kimi mühüm siyasi hadisədən mümkün qədər uzaq tutulub və namizədlərini, onların dünyagörüşünü, platformasını bilmədən, tanımadan seçkiyə gedib.

IX. MÜŞAHİDƏÇİLƏR

Yerli müşahidəçilər

Seçki Məcəlləsi beynəlxalq və vətəndaşlar tərəfindən aparılan yerli müşahidəni nəzərdə tutur. Yerli müşahidəçilər fərdi və ya qeydiyyatdan keçmiş namizəd, partiya və ya seçkilər sahəsində fəaliyyət göstərən QHT nümayəndəsi kimi qeydiyyata alınır. MSK ölkə üzrə müşahidə aparmağı arzulayan müşahidəçiləri qeydiyyata alır, DSK-lar isə məhz seçki dairəsində müşahidə aparacaq müşahidəçilərin akkreditasiyası ilə məşğuldur.

Rəsmi məlumata görə MSK tərəfindən ölkə üzrə 1860 və DSK tərəfindən 56484 yerli müşahidəçi qeydiyyata alınıb.⁶³ Xatırladaq ki, 2015-ci il parlament seçkilərində MSK tərəfindən ölkə üzrə 2619 və DSK tərəfindən 63000 yerli müşahidəçi qeydiyyata alınmışdı.

2014-cü ildən etibarən vətəndaş cəmiyyətinə yaradılan ciddi məhdudiyyətlər nəticəsində seçki təcrübəsi olan bəzi QHT-lər müşahidəçilik və digər seçki fəaliyyətlərlə məşğul olmaqdan məhrum olub. Bütün çətinliklərə baxmayaraq uzunmüddətli və qısamüddətli müşahidə apararı, pulsuz hüquqi yardım göstərən az saylı təşkilatlar öz fəaliyyətlərini davam etdirir.

Exit-poll

Bu dövrdə MSK tərəfindən exit-poll keçirmək üçün 3 təşkilat qeydiyyata alınıb. Exit-poll keçirməyə icazə verilən qurumların MSK-ya təqdim edilən məlumatları ictimaiyyətə açıq deyil. Arqument.az saytının baş redaktoru Şəmşad Ağa exit-poll keçirən təşkilatların təqdim etdiyi məlumatların açıqlanmasına dair 4 fevral 2020-ci ildə MSK-ya jurnalistin informasiya sorğusunu göndərib. KİV haqqında qanunun 8-ci maddəsinin tələbinə görə jurnalistin sorğusuna 24 saatdan gec olmayaraq cavab verilməlidir. Lakin MSK-sorğuya cavab verməyib.

Yuxarıda qeyd edilənlər və əvvəlki seçkilərin neqativ təcrübəsi həmin qurumların keçirəcəyi sorğunun obyektivliyinə ciddi etimatsızlıq formalaşdırıb. Seçki günü açıqlanan exit-poll nəticələri də bu etimatsızlığı daha da dərinləşdirdi.

Beynəlxalq müşahidəçi

⁶³ https://apa.az/az/daxili_siyaset/Milli-Mclis-novbdnknar-seckilrl-laqdar-58-mindn-artiq-yerli-musahidci-qeydiyyatdan-kecib-569480

MSK-nın rəsmi rəqəminə görə ATƏT, AŞPA da daxil olmaqla adı geniş ictimaiyyətə bəlli olmayan 56 beynəlxalq təşkilatdan, 55 ölkəni təmsil edən 842 beynəlxalq müşahidəçi seçkiləri müşahidə edib.

X. ŞİKAYƏT VƏ MÜRACİƏTLƏR

Seçki Məcəlləsinin 112-ci maddəsinə görə şikayət və müraciətləri seçicilər, namizədlər, siyasi partiyalar və bloklar və onların nümayəndələri, müşahidəçilər və seçki komissiyaları edə bilirlər. Seçki komissiyalarının seçki hüquqlarını pozan hərəkət və qərarlarına daha yüksək səviyyəli seçki komissiyasında baxıla bilər. Habelə MSK-nın qərar və hərəkətlərindən Apelyasiya Məhkəməsinə şikayət etmək olar. Apelyasiyadan isə Ali Məhkəməyə şikayət etmək mümkündür. Şikayət və ya müraciəti təqdim etmək üçün vaxt müddəti, pozuntunun baş verdiyi və ya qərarın çıxarıldığı gündən sonra 3 gündür. Şikayətə baxılma müddəti isə seçkilərə 30 gün qalmışadək 3 gün ərzində, 30 gün qalmışdan etibarən 2 günədək, seçki günü və növbəti gün isə dərhal baxılmalıdır.

Seçki Məcəlləsi seçki ilə bağlı mübahisələrə baxılması üçün müvafiq olaraq MSK-da 9, DSK-da 3 nəfərdən ibarət ekspert qrupunun yaradılmasını nəzərdə tutur.

9 fevral 2020-ci il parlament seçkilərinin hər iki mərhələsində - namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı və təşviqat prosesində dairə seçki komissiyalarının hərəkət və hərəkətsizliklərindən olunan şikayətlərin əhəmiyyətli hissəsi obyektiv surətdə araşdırılmayıb. Rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilən məlumatlara görə, MSK-ya 60 şikayət (39 qeydiyyatla bağlı, 3 namizədliyin ləğvi, 18 təşviqatla bağlı) daxil olub. Bu şikayətlərdən 16-sı təmin edilib. 41 şikayət əsassız olması adı ilə mahiyyətə təmin edilməyib. 1 şikayətə ərizəçinin müraciəti əsasında xitam verilib. 2 şikayət isə qismən təmin edilib.

Təmin edilməyən şikayətlər üzrə hərtərəfli şəkildə araşdırılma aparılmayıb. Ekspert Qrupunun üzvləri tərəfindən şikayətlər araşdırılarkən daha çox dairə seçki komissiyasının qərarına əsaslanılıb. Araşdırma zamanı MSK da DSK-lar kimi aşkarlıq prinsipini və araşdırmaya dair prosedural prinsipləri pozub.

Məhkəmələr tərəfindən iddia ərizələrinə (kassasiya şikayətlərinə) baxılma üzrə statistik xülasə

Seçki dövrü üzrə apelyasiya instansiyası məhkəmələri və Ali Məhkəmə tərəfindən baxılmış işlərin statistikasını aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür:⁶⁴

- Bu dövr ərzində Apellyasiya Məhkəmələri tərəfindən seçki şikayətlərinə dair iddia ərizələri üzrə 23 iş baxılıb. İşlərin 22-nə dair mahiyyət üzrə qərar qəbul edilib və iddia tələbi təmin edilməyib. 1 iddia üzrə iş baxılma mümkünsüz hesab edilib.
- Bu dövr ərzində Ali Məhkəmə tərəfindən seçki şikayətlərinə dair apellyasiya məhkəmələrinin qərarlarından verilmiş kassasiya şikayətləri üzrə 18 iş baxılıb. Bu işlər üzrə kassasiya şikayəti təmin edilməyərək iddia tələblərinin təmin edilməməsinə dair apellyasiya məhkəməsinin qərarları qüvvədə saxlanılıb.

⁶⁴ **Qeyd:** bütün apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin rəsmi statistik məlumatları ictimaiyyətə tam açıq olmadığına görə məlumatda natamamlıqlar ola bilər. Bu xülasə müşahidə edilə bilən məlumatları əhatə edir.

İddia ərizələri apellyasiya instansiya məhkəmələri tərəfindən praktikada əsasən Apellyasiya məhkəmələrinin inzibati-iqtisadi kollegiyaları işlərə formalist üslubla yanaşib və çox qısa müddətdə baxıb.

Ali Məhkəmədə verilən şikayətlər üzrə işlər də çox qısa müddətdə baxılıb. Bu müddətdə şikayətin mahiyyəti üzrə heç bir araşdırma aparılmayıb.

IDI MSK-da və məhkəmələrdə şikayətlərin baxılmasının monitorinqini aparır və monitorinqin nəticələrini seçkidən sonra ayrıca hesabat olaraq ictimaiyyətə çatdıracaq.

XI. SEÇKİ GÜNÜNÜN MÜŞAHİDƏSİ

Demokratik Təşəbbüslər İnstitutu (IDI) 9 fevral 2020-ci ildə keçirilən Növbədənəkar Parlament seçkilərini ölkə boyu 125 seçki dairəsinin 33-də 250-dən çox seçki məntəqəsi üzrə müşahidə edib. Müşahidə 2 istiqamətdə təşkil edilib:

1. Seçki məntəqəsində seçki günü məntəqələrin açılması, səsvermə, səssayma və səsələrin protokollaşması prosesləri müşahidə edilib.
2. Seçicilərin səsvermədə iştirak etmə fəallığı anbaan izlənilib və saat 10, 12, 15, 17 və 19-da iştirak etmiş seçicilərin sayı mərkəzə çatdırılıb.

IDI seçki günü seçici fəallığı ilə bağlı monitorinqin nəticələrinə dair 5 dəfə, pozuntularla bağlı mütəmadi məlumat yayıb.

Müşahidəçilərin hazırlanması və fəaliyyəti

IDI seçki günü tərəfsiz və müstəqil müşahidəçiliyin təşkili ilə bağlı ölkənin 55 seçki dairəsi (33 müşahidə etdiyi, 12 seçki dairəsi üzrə isə müraciət edən namizədlərin müşahidəçilərinin hüquqi maarifləndirilməsi məqsədilə) üzrə 30 təlim keçirib. Bu təlimlərdə 1200 nəfərdən artıq ölkə vətəndaşları, seçkidə iştirak edən müşahidəçilər, IDI-nin üzv və könüllüləri iştirak edib. Onlardan 240 nəfərinin MSK-da, 320 nəfərdən artığına isə DSK-larda qeydiyyatına hüquqi yardım göstərilib. Ümumilikdə IDI könüllü surətdə, özünün, ayrı-ayrı namizədlərin və müstəqil olan müşahidəçilərin 475-dən çox ilə seçki günü əməkdaşlıq edib. Müşahidəçilərə tərəfsiz müşahidəçiliyə dair davranış qaydaları, müşahidəçilərin hüquq və səlahiyyətləri, seçki günü səsvermə və səssayma qaydaları, seçici fəallığının hesablanması, müşahidəçilik üzrə anket formalarından istifadə və hesabat vermə üzrə təlimatlandırılıb. Müşahidəçilər səsvermə günü üçün Yaddaş kitabçası, Müşahidəçilər üçün Yaddaş, müşahidə üzrə anketlər (seçici fəallığını üzrə Anket forması, müşahidəçiliyə dair RƏY forması, pozuntulara dair Akt forması və səsvermənin yekunlarına dair protokolun surəti) və təlimatlarla təmin ediləblər. Müşahidəçilər gun ərzində 8 dəfə - seçki məntəqəsinin açılması, səsvermə prosesi və seçicilərin fəallığı və səsələrin sayılması üzrə monitorinqin nəticələrini Məlumat Mərkəzinə təqdim ediblər. Məlumat Mərkəzində çalışan operatorlar müşahidəçilərdən daxil olan hesabatları xüsusi metodologiya əsasında komputer bazasına daxil edib. Eyni zamanda seçki günü IDI-nin hüquqşünasları ekspert qismində fəaliyyət göstərib. Ekspertlər müşahidəçilərə səsvermə prosesi və səsələrin sayılması üzrə hüquqi məsləhətlər verib.

Seçki günündən sonra müşahidəçilərin verdiyi məlumatlar onların təqdim etdiyi seçici fəallığı üzrə Anket forması, müşahidəçiliyə dair RƏY forması, pozuntulara dair Akt forması və səsvermənin yekunlarına dair protokolun surətlərilə tutuşdurularaq dəqiqləşdirilib.

Seçki məntəqələrinin açılması və səsverməyə hazırlıq

Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin açılması və səsverməyə hazırlıq zamanı çox saylı pozuntular qeydə alınıb:

- Seçki məntəqələrinin 20,8%-də səsverməyə hazırlıq vaxtında başlamayıb.
- Seçki məntəqələrinin 21,0%-də səsvermə otağında səsverməyə dair təlimat və məlumat plakatları olmayıb.
- 19,2% seçki məntəqəsində səsvermə otağının daxilində və xaricində təşviqat materiallarına rast gəlinib.
- Seçki məntəqələrinin 46,1%-də seçki bülletenləri sayılmayıb, möhürləndiyi göstərilməyib, 53,6%-də isə sayılsa da, sayı elan olunmayıb.
- 48,% seçki məntəqəsində istifadə edilməmiş qeydiyyatdançıxma vəsiqələri sayılaraq, yarı kəsməklə ləğv edilərək, ayrıca zərfə qoyulmayıb və bu barədə akt tərtib edilməyib.
- 27,1% seçki məntəqəsində mürəkkəb və ultrabənövşəyi lampalar yoxlanılmayıb.
- 29,3% seçki məntəqəsində yeni nəsil şəxsiyyət vəsiqəsini yoxlayan avadanlıq təqdim edilməyib
- Seçki məntəqələrinin 84,4%-də MnSK sədri boş seçki qutularını müşahidəçilərə göstərib, onları bağlayıb və fərdi nömrələnmiş birdəfəlik plastik kilidlə bağlasa da, məntəqələrin 45,3%-də kilidlərin fərdi nömrələrini elan etməyib və bu nömrələr müvafiq aktda qeyd olunmayıb.
- 26,1% seçki məntəqəsində səsvermə otağı MSK-nın müəyyənləşdirdiyi sxemə uyğun təşkil edilməyib.
- Müşahidəçilərin fəaliyyəti üçün 33,2% seçki məntəqəsində rahat şərait yaradılmayıb.

Səsvermə prosesi

09 fevral 2020-ci ildə tarixli Parlament seçkilərində IDI səsvermə prosesində müxtəlif növ seçki hərəkətlərinin Seçki Məcəlləsinin tələblərində nəzərdə tutulduğu kimi deyil, pozuntularla müşayiət olunmasını aşağıdakı formada qeydə alıb:

- Seçki məntəqələrinin 53,8%-də MnSK üzvü səsvermə otağının girişində seçicinin şəxsiyyətini təsdiq edən müvafiq sənədi sona qədər ciddi yoxlamayıb.
- 40,1% seçki məntəqəsində MnSK üzvü səsvermə otağının girişində ultrabənövşəyi lampa vasitəsilə seçicinin sol əlinin baş barmağının mürəkkəblə işarələndiyini yoxlamayıb.
- Barmağının mürəkkəblə işarələnməsini yoxlatdırmaqdan imtina edən seçicilər 40,1% seçki məntəqəsində səsvermə otağına buraxılıb.
- 10,2% seçki məntəqəsində səs vermək üçün MSK-nın müəyyənləşdirdiyi müvafiq sənədlərdən başqa digər sənədlərlə səsvermə halı müşahidə olunub.
- 15,3% seçki məntəqəsində seçicinin sol əlinin baş barmağının mürəkkəblə işarələnməməsi halları müşahidə olunub.
- Barmağının mürəkkəblə işarələnməsinə razı olmayan seçicilərə səsverməyə icazə verilməsi hallarına 61,9% seçki məntəqəsində rast gəlinib.

- 67% seçki məntəqəsində seçki bülleteninə nömrələnmiş yuxarı sol küncünün qabaqcadan kəsilməsi halı müşahidə olunub.
- Seçki məntəqələrinin 11,2%-də seçicinin seçki bülleteni alması haqqında seçici siyahısında adının qarşısında imza qrafasında imza atmaması hallarına rast gəlinib.
- 7% seçki məntəqəsində seçicinin seçki bülleteni alması haqqında seçici siyahısında başqasının adının qarşısında imza qrafasında imza atması hallarına rast gəlinib.
- Seçki məntəqələrinin 67%-də səsvermənin gizliliyinin pozulması halı müşahidə olunub.
- 70,9% seçki məntəqələrində başqasının əvəzinə səsvermə halı müşahidə olunub.
- Bir şəxs tərəfindən seçki qutusuna birdən artıq seçki bülleteninə atılması halı 59% seçki məntəqəsində müşahidə olunub.
- 69% seçki məntəqəsində seçicinin iradəsinə təsir etmə hallarına rast gəlinib.
- 74% seçki məntəqəsində səsvermə kabinetinə birdən artıq şəxsin daxil olması hallarına rast gəlinib.
- Seçki məntəqələrinin 40% azı 100 metr aralıda dayanmalıdır prinsipinə əməl olunmayıb.
- 7% seçki məntəqəsində səsvermə otağında seçici qismində istisna olmaqla polis əməkdaşlarına rast gəlinib.
- Səsvermə otağında MSK və ya DSK tərəfindən verilmiş müvafiq lövhəciyi olmayan şəxslərə (seçicilər istisna olmaqla) 69% seçki məntəqəsində rast gəlinib.
- 4% seçki məntəqəsində səsvermə vaxtında (saat 19:00) başa çatmayıb.

Səslərin sayılması

IDI-nin müşahidəçiləri səslərin sayılması zamanı prosesin keyfiyyətinə təsir edən ciddi qanun pozuntularını qeydə alıblar. Pozuntuları aşağıdakı kimi qruplaşdırılıb:

- 39% seçki məntəqəsində səslərin hesablanması hərəkətlərinin hamısı səsvermə otağında həyata keçirilməyib.
- Seçki məntəqələrinin 27%-də seçki qutuları, seçici siyahıları və digər seçki materialları səslərin hesablanması başa çatanaqədər səsvermə otağında qalmayıb.
- 23% seçki məntəqəsində səslərin sayılmasının komissiya üzvlərindən başqa hər hansı başqa şəxs tərəfindən aparılması hallarına rast gəlinib.
- Seçki qutuları açılmazdan əvvəl MnSK üzvləri tərəfindən aşağıdakılar müəyyən edilməyib:
 - Seçici siyahısındakı seçicilərin sayı - 390% seçki məntəqəsində
 - Əlavə seçici siyahısında olan seçicilərin sayı - 69% seçki məntəqəsində
 - Səsvermə üçün qeydiyyatdan çıxma (səsvermə) vəsiqəsilə səs vermiş seçicilərin sayı - 54% seçki məntəqəsində
 - Səsvermə üçün qeydiyyatdan çıxma (səsvermə) vəsiqəsi almış seçicilərin sayı - 70% seçki məntəqəsində
 - Məntəqə üzrə seçicilərin ümumi sayı - 46% seçki məntəqəsində
 - DSK tərəfindən verilmiş seçki bülletenlərinin sayı - 38% seçki məntəqəsində
 - Seçki bülleteni almış seçicilərin sayı - 32% seçki məntəqəsində
 - Səsvermə otağından kənar səs vermiş seçicilərin ərizələrinin sayı - 45% seçki məntəqəsində
 - Səsvermə otağından kənar səs verən seçicilərə verilmiş seçki bülletenlərinin sayı - 58% seçki məntəqəsində
 - İstifadə edilməmiş seçki bülletenlərinin sayı - 52% seçki məntəqəsində
 - Korlanmış seçki bülletenlərinin sayı - 59% seçki məntəqəsində

- 74% seçki məntəqəsində karbonlaşmış (əsas) protokolun 1-6- cı bəndləri qutular açılmamışdan doldurulmalıdır prinsipinə əməl olunmayıb.
- Seçki məntəqələrinin 64%-də qutular açılmamışdan kilidlər yoxlanmayıb və fərdi nömrələr elan olunmayıb.
- 65% seçki məntəqəsində səsliyin hesablanması ümumi hesablanma prosesinə yekun vurulana qədər fasiləsiz aparılmalıdır prinsipi ilə aparılmayıb.
- 21% seçki məntəqəsində səsliyin sayılmasının səs vermə otağından kənar baş verməsi halına rast gəlinib.
- Seçki məntəqələrinin 52%-də səsliyin sayılması müşahidəçilərin müşahidəsi altında baş verməyib.
- 24,8% seçki məntəqəsində səsliyin sayılması zamanı bülletenlərin qarışdırılması, dəyişdirilməsi və ya üzərinə işarə qoyulması halına rast gəlinib.
- 52% seçki məntəqəsində səsliyin hesablanması namizədlərin aldığı real səsliyə uyğun hesablanmadı.
- 57% seçki məntəqəsində karbonlaşmış protokollar səs vermə otağında tərtib olunmadı.
- 52% seçki məntəqəsində protokolun təsdiq olunmuş sürətini müşahidəçilərə əldə etməyə imkan yaradılmadı.
- Seçki məntəqəsinin 58,0%-də əsas protokollar səs vermə otağında yazılmadan seçki sənədlərinin otaqdan çıxarılması halına rast gəlinib.
- 87% seçki məntəqəsində protokolun imza və möhürlə təsdiq olunmuş bir nüsxəsi divardan asılmadı.
- 27% seçki məntəqəsində səsliyin sayılması və protokolların yazılmasına kənar şəxslərin müdaxiləsi müşahidə olundu
- 31% seçki məntəqəsində MnSK sədri və komissiya üzvlərinə kənar şəxslərin göstəriş vermə halı müşahidə olundu.

Komissiya üzvlərinin iş keyfiyyəti.

Seçki məntəqəsinin **70%**-də MnSK sədri və üzvlərinin müşahidə edənlərin qanunauyğun suallarına cavab verməməsi hallarına rast gəlinib. MnSK sədri və üzvləri tərəfindən müşahidəçilərin irad və təkliflərinə etinasız (saymazıya) yanaşma hallarına **60%** seçki məntəqələrində rast gəlinib.

Seçici fəallığı

IDI müşahidəçiləri müşahidə apardıqları 33 seçki dairəsi üzrə seçici fəallığını öyrənmək üçün səs vermə otağının daxilində səs vermə kabinetindən çıxıb seçki qutusuna bülleten atan şəxslərin sayını onlara verilmiş Anketə qeyd etməklə hesablayıb. 5 dəfə, saat 10, 12, 15, 17 və 19:00-da mərkəzə məlumat ötürülüb. Həmin seçki dairələri üzrə seçici fəallığı MSK-nın rəqəmlərilə müqayisəli şəkildə aşağıdakı saatlara uyğun göstərilib:

	MSK	IDI
Saat 10:00	10.10%	3.10%
Saat 12:00	23.10%	9.10%
Saat 15:00	30.90%	14.00%
Saat 17:00	37.70%	18.30%
Saat 19:00	??? %	20.56%

IDI-nin apardığı müşahidələr nəticəsində 33 seçki dairəsi üzrə səsvermənin sonuna seçici fəallığı **20.56 %** olub. Ancaq MSK-nın ilkin rəsmi məlumatına əsasən bu seçki dairələri üzrə seçici fəallığı saat 19:00 göstərilməyib. MSK yalnız ölkə üzrə son rəqəmi **47,81%** açıqlasa da seçki dairələri üzrə seçici fəallığını açıqlamadığına görə müqayisəli təhlili sona qədər aparmaq mümkün olmayıb.

Müşahidələr statik aparıldığına görə səsvermədə “karusel” əməliyyatını təsbit etmək mümkün olmayıb. Yəni IDI müşahidəçilərinin məlumatı əsasında seçici fəallığı barədə açıqlanan sayın içərisində bu əməliyyatda iştirak edənlərin də olması mümkündür.

Müşahidə aparılan seçki məntəqələrində seçici fəallığının süni olaraq yaradılmasına rəvac verən ciddi qanun pozuntularının baş verdiyini nəzərə alaraq, MSK-nın elan etdiyi ölkə üzrə son rəsmi rəqəmin (55,07%) həqiqiliyi ciddi şübhə doğurur.

IDI hesab edir ki, 09 fevral 2020-ci il tarixli Parlament seçkilərində seçici fəallığının aşağı olması seçki prosesində rəqabətin olmaması, davamlı seçkilərin saxtalaşdırılmasına dair ictimai rəydə olan yüksək şübhələr, seçki öncəsi müstəqil və müxalif namizədlərə yaradılan ciddi manelər, seçki prosesinin ədalətliliyinə inamsızlığın formalaşması ilə bağlıdır.

Seçki günü müşahidəçilərə təzyiqlər

Müşahidə aparılan seçki məntəqələrində IDI müşahidəçilərinin fəaliyyətinə müxtəlif manelər yaradılıb. Müşahidəçilərin rəyinə görə ümumilikdə səsvermə prosesi zamanı **45,3%** seçki məntəqəsində **müşahidəçilərə** komissiya üzvləri və digər şəxslər tərəfindən **təzyiq etmə halları** müşahidə olunub.

IDI monitoring zamanı müşahidəçilərə təzyiq və müdaxilələrlə bağlı qeydə aldığı faktları aşağıdakı kimi təsnifləndirib:

- 32 sayılı DSK 8-ci məntəqəsində müşahidəçi polisin zorakılığna məruz qalıb. Zorla əsas göstərilmədən məntəqədən kənara ,ıxarılıb.
- 18 sayılı Nərimanov-Nizami seçki dairəsinin 21 sayılı seçki məntəqəsində namizədin nümayəndələri və müşahidəçilər səssayma prosesinin kənar otaqda aparılmasına etiraz etdiyinə görə zorakılığa məruz qalıb.
- 67 sayılı Cəlilabad şəhər seçki dairəsi 16 sayılı seçki məntəqəsindən müşahidəçiləri səssayma prosesindən kənarlaşdırılıb və səslərin sayılma prosesini izləməyə icazə verilməyib.
- 17 sayılı Yasamal üçüncü seçki dairəsi, 21və 22 sayılı məntəqələrində müşahidəçilərin səssayma prosesinə mane olduğu haqqında akt tərtib edilərək polis tərəfindən məntəqələrdən uzaqlaşdırılıb.
- 16 sayılı Yasamal ikinci seçki dairəsi 9 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçinin müşahidə aparmasına icazə verilməyib və təzyiqlə üzləşib

- 76 sayılı Lənkaran-Astara seçki dairəsinin 11 sayılı məntəqəsində jurnalist Əbülfət Baxşəli və müşahidəşi Elməddin Şamilzadə komissiya üzvləri tərəfindən fiziki güc tətbiq edilərək məntəqədən çıxarılıb. Həmin seçki dairəsi üzrə digər müşahidəçilər 16 saylı seçki məntəqəsində Jalə Bayramova və 30 saylı məntəqədə Kamran Məmmədli MnSK sədri tərəfindən döyülüb.
- 72 sayılı Yardımlı-Massalı seçki dairəsinin 1 və 36 saylı məntəqələrdə müşahidəçilərə təziqlər olub, səsvermə otağından kənarlaşdırılıb.
- 125 sayılı Zəngilan-Qubadlı seçki dairəsinin bir neçə məntəqəsində müşahidəçilər polis maşınlarına toplanaraq qeyri-müyyən istiqamətə aparılıb.
- 53 sayılı Quba-Qusar seçki dairəsi üzrə prosesi izlədiyinə görə fəaliyyət göstərməkdən imtina etmiş və polis gücü ilə namizədi və onun səlahiyyətli nümayəndələrini DSK-dan çölə çıxartmağa cəhd etmişdir.

XII. NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

IDI 09 fevral 2020-ci il Parlament seçkilərinin müşahidəsinə dair aşağıda göstərilən ilkin nəticələrə gəlib:

- 09 fevral 2020-ci ildə keçirilən növbədənənar parlament seçkiləri zamanı seçkiqabağı mühit azad, ədalətli və demokratik seçkilər keçirməyə imkan verməyib. Siyasi azadlıqlar, xüsusən də söz və mətbuat azadlığı, birləşmək və sərbəst toplaşmaq azadlığı yönündə ciddi məhdudiyətlər aradan qalxmayıb. Əksinə bu seçkilər də 100-dən çox siyasi məhbusun hələ də həbsdə saxlandığı mühit altında aparılıb.
- Parlament seçkiləri dövründə namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı dövrü qanun pozuntuları ilə müşayiət olunub. Seçki komissiyalarının fəaliyyətində aşkarlıq və namizədlərə münasibətdə bərabərlik prinsiplərinin pozulması, kütləvi formada namizədlikdən imtina ərizəsi yazdırılması, habelə kənar müdaxilələr 40 seçki dairəsində alternativsizlik mühitinin yaradılması ilə nəticələnib.
- Parlament seçkilərində seçkiqabağı təşviqat kampaniyasında qarşıduran siyasi tərəflər, o cümlədən namizədlər arasında bərabər və rəqabətli siyasi şərait təmin olunmayıb.
- Seçki prosesində iştirak edən tərəflərə, xüsusən də müxalif siyasi partiyalar, müstəqil namizədlər, seçicilər və müşahidəçilərə qarşı təzyiqlər və təhdidlər qeydə alınıb.
- ATƏT DTİHB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının seçki qanunvericiliyinə dair təklifləri qəbul edilməyib. Seçkilərə dair Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarları fərdi kompensasiyalar istisna olmaqla icra olunmayıb. Əksinə olaraq, son illər Seçki Məcəlləsinə edilən əlavə və dəyişikliklər nəticəsində bir sıra seçki hərəkətlərinin icrası

çətinləşib, namizədlərin qeydiyyatı və seçkiqabağı təşviqatı üzrə ciddi məhdudiyyətlər yaranıb.

- Səsvermə günü seçki məntəqələrində çox saylı qanun pozuntuları, xüsusən də bir şəxsin bir neçə dəfə səs verməsi, topa bülletenlərdən istifadə halları, seçki dairəsi üzrə seçici kimi qeydiyyatı olmayan şəxslərin kütləvi səsverməyə cəlbə qeydə alınması. Səslərin sayılması və protokollaşması prosesi ciddi pozuntularla aparılmış, bununla da səsvermənin qanuni nəticələri şübhə altına düşüb.
- Seçki günü seçici fəallığı barədə rəsmi məlumatlar ciddi şübhə doğurub və əksər seçki məntəqlərində seçici fəallığı süni olaraq şişirdilib;

IDI 9 fevral 2020-ci ildə keçirilən Növbədənəkar Parlament seçkilərinin monitorinqinin nəticələrini ümumiləşdirərək aşağıdakı Rəyə gəlir:

- 9 fevral 2020-ci ildə keçirilən Növbədənəkar Parlament seçkilər azad, ədalətli, şəffaf və demokratik olmayıb. Seçkilərin bütün mərhələlərində, əsasən də seçkiqabağı siyasi mühit, namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı, seçkiqabağı təşviqat dövrü üzrə ümumiləşdirmə göstərir ki, bu seçki rəaibətsiz və real seçki kampaniyasının olmadığı şəraitdə baş verib.
- Seçkilərdə qeydə alınmış qanun pozuntuları, xüsusilə seçki günü səsvermə prosesi və səslərin sayılması və protokollaşması zamanı baş verənlər azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə imkan verməyib. Bununla da Parlament seçkiləri Azərbaycan Respublikasının yerli qanunvericiliyinə və beynəlxalq standartlara uyğun keçirilməyib.
- Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları, xüsusən də siyasi hakimiyyət bu seçkinin azad, ədalətli və demokratik keçirilməsini təmin etmək üçün siyasi iradə nümayiş etdirməyib. Bununla da bu seçkiləri Azərbaycan xalqının həqiqi iradəsini ifadə edən proses kimi qiymətləndirmək mümkün deyil.

IDI 9 fevral 2020-ci ildə keçirilən Növbədənəkar Parlament seçkilərinin monitorinqinin ilkin nəticələrinə dair aşağıdakı tövsiyələri diqqətə çatdırır:

- Qanun pozuntuları ilə bağlı bütün müraciət və şikayətləri seçki komissiyaları dərhal araşdırmalı, bu prosesdə iştirak edən səlahiyyətli şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması istiqamətində müfəviq qərarları ictimaiyyətə çatdırılmalıdır.
- Ölkədə siyasi və vətəndaş cəmiyyəti fəallarına qarşı aparılan represiyalar dayandırılmalı, beynəlxalq ictimaiyyətin siyasi məhbus kimi tanıdığı şəxslər həbsdən azad olunmalı, problemlərin həlli qarşılıqlı dialoq şəraitində həyata keçirilməlidir.
- Respublikada siyasi azadlıqlarla bağlı müşahidə olunan siyasi böhranın aradan qalxması üçün siyasi hakimiyyət dövlətlə vətəndaşlar arasında siyasi inam yaratmağa cəhd göstərməlidir.
- Siyasi hakimiyyət bütün siyasi rəqiblərinin dövlət və yerli idarəetmədə sərbəst və bərabər təmsilçiliyinə şərait yaratmalıdır.

- Dövlət strukturları vətəndaşların sərbəst toplaşmaq, söz və mətbuat azadlığını təmin edən insan və vətəndaş hüquqlarına hörmət etməlidir.
- Siyasi hakimiyyət Seçki Məcəlləsinin yerli ictimai-siyasi təşkilatların təklifləri, ATƏT və Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının tövsiyələri və AİHM-nin seçki qərarları əsasında təkmilləşdirilməsi üçün siyasi iradə nümayiş etdirməlidir;
- Seçki komissiyalarının tərkibi ictimai etimadı formalaşdırmaq üçün əsas siyasi qüvvələrin bərabər təmsilçiliyi ilə paritet prinsipi əsasında təşkil edilməlidir.
- Seçki hüquqlarının pozulmasına dair şikayətlərin verilməsi və baxılmasına dair demokratik və təkmil qaydalar müəyyənləşdirilməlidir.
- Seçki komissiyaları gələcəkdə seçki prosesində aşkarlığın təmin olunması ilə bağlı səylər nümayiş etdirməli, bütün vətəndaşlara seçki prosesini heç bir təzyiq olmadan müşahidə etmək üçün şərait yaratmalıdır

IDI İdarə Heyəti

Bakı şəhəri, 10 fevral 2020-ci il

Əlaqə :

Tel: (+994 55) 234 76 76

E-mail: idi.azerbaijan@gmail.com

Veb səhifə: www.idi-aze.org

Facebook page: <https://www.facebook.com/DTI.IDI/>

Əlavə

**Müşahidə prosesi aparılmış seçki dairələrinin
S İ Y A H İ S İ**

Sıra sayı	Seçki dairəsinin adı
1	9 sayılı Binəqədi ikinci seçki dairəsi
2	10 sayılı Binəqədi üçüncü seçki dairəsi
3	12 sayılı Qaradağ-Binəqədi-Yasamal seçki dairəsi
4	13 sayılı Xəzər-Pirallahı seçki dairəsi
5	16 sayılı Yasamal ikinci seçki dairəsi
6	17 sayılı Yasamal üçüncü seçki dairəsi
7	19 sayılı Nərimanov birinci seçki dairəsi
8	21 sayılı Nəsimi birinci seçki dairəsi
9	22 sayılı Nəsimi ikinci seçki dairəsi
10	23 sayılı Nəsimi-Səbail seçki dairəsi

11	27 sayılı sabunçu ikinci seçki dairəsi
12	29 sayılı səbail seçki dairəsi
13	30 sayılı suraxanı birinci seçki dairəsi
14	31 sayılı Suraxanı ikinci seçki dairəsi
15	32 sayılı Suraxanı üçüncü seçki dairəsi
16	33 sayılı Xətai birinci seçki dairəsi
17	34 sayılı Xətai ikinci seçki dairəsi
18	35 sayılı Xətai üçüncü seçki dairəsi
19	40 sayılı Kəpəz (Gəncə) ikinci seçki dairəsi
20	41 sayılı Sumqayıt birinci seçki dairəsi
21	43 sayılı Sumqayıt ikinci seçki dairəsi
22	47 sayılı Mingəçevir seçki dairəsi
23	53 sayılı Quba-Qusar seçki dairəsi
24	73 sayılı Lənkəran şəhər seçki dairəsi
25	76 sayılı Lənkəran-Astara seçki dairəsi
26	77 sayılı Astara seçki dairəsi
28	79 sayılı İmişli seçki dairəsi
29	95 sayılı Tərtər seçki dairəsi
30	110 sayılı Zaqatala seçki dairəsi
31	112 sayılı Qax seçki dairəsi
32	113 sayılı Şəki şəhər seçki dairəsi
33	117 sayılı Oğuz-Qəbələ seçki dairəsi
34	125 sayılı Zəngilan-Qubadlı seçki dairəsi